

„falánk e faj, ne hagyd magukra”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
X. ÉVFOLYAM 1999. 4. (282.) SZAM — FEBRUÁR 25.

ára 1500 lej

Francia miniatúra 1500 körül

- Egyed Péter: Fényes Napok
Barabás Miklóssal
- Ferenczes István: Didergés
- Lászlóffy Csaba: Látogatók
- Balázs Imre József: "Ki emlékszik
a holnapi napra" (Hervay Gizelláról)
- SERÉNY MÚMIA

LÁSZLÓFFY ALADÁR Könyörgés emberért

Uram, adj tüzes bort magadnak
s teremts új számlát, bankbetétet,
békefenntartó angyalhadnak
sisakszínűl válaszd a kéket,
teremtsd újra e bűnös népet!

Látom, hogy elég régen bánod
a méla kézimunkaórát,
megalkotván a bűnt s a bánót,
a steril s ellene a spórát.
Állítsd fejre a homokórát.

Senki se vadászik sasokra,
a sas kegyesen tollat hullat,
és nagyfőnökök tartják sokra
vele mutatni ki a múltat —
meglobogtatott megtanultat.

Mindenki gyűlöli a farkast
és neki ásott farkasvermek
írtják e törbecsált hatalmast
s eltörpült szívvel ünnepelnek,
eltorzult szájjal ünnepelnek.

Mindenki becézi a bárányt,
ősröme őspásztoroknak,
mégsem kerüli el az ármányt:
kést szegeznek gyermektoroknak
vérét veszik ártatlanoknak.

Senkinek nem ártott a szarvas.
Benne az elillanó álmot —
se ártatlant, se túl hatalmast —
űzi és falja fel az álnok,
így pusztulnak lassan az álmok.

A kígyó termeli a mérget,
a medve leüti a barmot —
mindenik nagy terveid végett
veszi fel azt az éhes harcot,
vállalja ezt a gyilkosarcot.

Az ember álnok és hitetlen:
világot nyelő Ádám-csutka
csapdája tátong minden ellen.
Uram, ó mégse hagyd magukra,
falánk e faj, ne hagyd magukra.

Kedvenc gazellád karcsú, kedves,
igaz, hogy mindent aláásva
keresztezi gyakran a kedved,
de mulattat ravaszkodása.
Az ember sok vonásod mása.

Lehet csak állandóan éhes
e notórius békebontó —
ám elméje nem elég éles
felfogni, hogy pont reád ront, ó!
De notórius békebontó.

Engedd ölebed szabadjára,
könyvtárt, kulisszát marcangolhat,
bomlik a vásár nemsokára
s te úgyszint továbbléphetsz holnap,
biztosan továbbvonulsz holnap.

Fejedben új világok terve,
sas, kígyó, sárkányok törölve,
s hetednap ott ülsz ünnepelve —
s egy kisded álmát veszed ölbe.
Az ember végül tündökölné?

Arcodon töprengés redői —
hatalmas színhelyek hasadnak,
mint első hajnal, újra ősi —
napsugarai felfakadnak,
s más határidőt szabsz magadnak,

hol százévszaknyi örök nyár van,
és végre nagy műved bevégezd,
s egy világkertnyi zsákutcában
szembejön régi tükörképéd:
Ádám, a tilalmaktól tépett,

hogy megújítsd a szövetséget.

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

EGYED PÉTER

Fényes napok Barabás Miklóssal

Az 1998-as év legjelentősebb képzőművészeti eseménye Erdélyben — már ami bennünket illet — a Barabás Miklós jubileumi emlékkiállítás volt. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kiállítótermeiben szinte egy fél éven át ismerkedhettek az érdeklődők a nemzet arcképfestőjének mintegy 180 alkotásával. Egyedi alkalom és lehetőség volt mindazok számára, akik ezzel a valóságos szellemi trezorral meg akartak ismerkedni — éltek is vele több mint százézen. Hangsúlyozzuk, hogy sokáig, a kifejezés huszadik századvégi értelmében korszerű képzőművészeti esemény volt, többszörös tematikus vonzatokkal, amely középpontjába kérdéseket helyezett, melyekre mindenkinek meg kellett találnia a maga választát. E kérdések természetesen Barabás Miklós életművének kvalitásaira, annak értékére és nagyságrendjére, egyetemes összefüggésére vonatkoztak. Én magam pontosan azzal a szellemi izgalommal közelítettem meg másodszor is — immár magányos szemlélőként — mint a római Bernini kiállítását, s azzal a tudattal, hogy mindörökké fel kell vennem ama belső filmszalagra, nem lévén valószínű, hogy életemben még egyszer láthatom.

A kitűnő időzítésekhez tartozik, hogy szintén 1998-ban jelent meg *Márkosfalvi Barabás Miklós Önéletrajza* is (Kaláka Könyvek, Szepsiszentgyörgy), megadván nekünk azt a lehetőséget, hogy képeinek születését az életrajzi kontextus pontos ereztetése ágyazzassuk. Az *Önéletrajz* persze önmagában is megkapó olvasmány, s ha romantikájában nem is, céltudatosságában mindenképpen emlékeztet a legnagyobb székely, Orbán Balázs memorialisztikájára. Hangsúlyoznunk kell a céltudatosságot: a szintén elég nagy székely Barabás Miklós olyan karaktervonása ez, amely ritka erőfeszítésre képesíti, arra, hogy az önképzéshez és képzéshez maga szerezzék meg az anyagi eszközöket, miután felismerte tehetségét és elhivatottságát. Fajtájához illően ugyanis nemesemberként irgalmatlanul szegény is volt kezdetben. Mindazonáltal, már amikor azt írja le, hogy miképpen tanulta a betűvetést, már abban felsejlik a képzőművész, az, aki az anyagszerűséggel, az anyag ellenállásával találkozik: "Három éves koromban a dálnoki falusi iskolába adtak. Olyan kis legény voltam, hogy télen, ha hó esett, ölbe vett a nagyatyám bérese s úgy vitt az iskolába, kiséret nélkül nem mehettam, hogy vagy egy falubeli komondor fel ne fájjon. Egy kis hársfatábla volt a nyakamba akasztva, körülbelül 11 hüvelyk, 28-29 centiméter hosszú és vagy 8 hüvelyk, vagy 20 centiméter széles, melyen írni ta-

nultunk, mert a papírért pénz kellett. Ha mindkét fele tele lett írva, este üveggel le kellett vakarni s hogy a tinta bele ne igya magát, a tűznél megmelegíteni és rongyba kötött sárgaviasz darabbal megdörögni, de nem erősen, mert különben összefutott rajta az írás. Tenta volt ugyan, fekete gyűrűfa hejját megfőzve, kis gáliczkövet téve hozzá, sőt a collegiumban főztek török gallesből is, kinek pénze volt; de Dálnokban, emlékszem sokszor csak az üstöt megfordították és a fenékén levő gödörbe egy kis tejet töltöttek, a korommal összekeverték és azt használták tinta helyett." Íme tehát az igen korai bevezetés az anyagkezelés titkaiba.

Barabás Miklós tanulóéveiben eleven ember volt, aki nem ódzkodott attól, hogy üstökön ragadja a szerencsét, ha az megmutatkozott — s piktorunk ez irányban is figyelmesen szemlélődött. Veleceben teljesen véletlenszerűen ismerkedett meg William Leitchessel (1804—1883), a korszak egyik jelentős angol festőjével, akitől egy teljesen más akvarellezési technikát tanulhatott, ami temperamentumának inkább megfelelt. H. Szilasi Ágota *Barabás Miklós, az akvarellista* című tanulmányában erről ezt írja: "A vízfestés sűrűbben kezelhető fedő változata, a *gouache*, aprólékosabb szemléletmódot, részletezőbb festéstechnikát tett lehetővé és elsősorban a klasszicizáló, a vonalat és a kontúrokat tiszteletben tartó művészek körében, valamint hosszú ideig a kontinensen volt népszerű. Am ezzel párhuzamosan az áttetsző festésmód is egyre divatosabb lett, mely sokkal jobban megfelelt annak az ösztönösségnek, nyugtalanságnak és változatosságnak, valamint a fény festőisége felé fordulásnak, mely a romantika évtizedeiben oly jellemző volt." De ugyanez az értelmezése Jakobovits Miklósnak, aki a koszorúzási ünnepségen megtartott *Emlékeszédében* (a műfaj szép példája volt, elhangzott Kézdimárkosfalván, 1998. június 19-én) a következőket mondotta az olaszországi útról: "Festőnk ez idő tájt készült akverelljei láttán megállapítható, hogy az angol akvarellfestészet egész Európát behálózó hatása, az angol mesterek oldott, laza anyagkezelése, a fényreflexeken át vizsgált természetszemlélete nyomában levették a korábban belérögződött, aggályos, megmerevedett, olykor édeskes klasszicizálást, a biedermeier, túlzottan aprólékos előadást." Csak nyomatékosíthatjuk a több értelmezésben felbukkanó utalást a velencei Laguna, a La Campagna fényhatásával, az itteni naplementével megismerkedni zsigerileg módosítja az embernek a fény természetéről kialakított elképzelését.

Visszatérvén az *Önéletrajzhoz*,

Barabás leírja, hogy miként utaztak aztán Leitchessel Rómába. Megfordultak Bolognában és Firenzében, s Perugia felé tartottak. Azt már csak én kérdezem, hogy vajon megállottak-e itt Perugino és Raffaello freskóit megtekinteni a San Severo Kápolnában? Barabás leírja, hogy milyen angol hidegvérrel fogott neki mestere a pénzszerzésnek. De őtől sem pártolt el a szerencse, mivelhogy itt újra találkoztak egykori ismerősével, Bukarest alkormányzójával, Löwentern generállal, aki őt nem egy megrendeléshez juttatá. (Le is festette generális gróf Gourjeff öt leányát, sőt még az orosz nagykövet hét éves leánykáját is, ámde Barabás bánatára gróf Gourjeff nem nagyon mutogatta a képeket, hanem egy courirral hazaküldte Szent-Pétervárra. Csak úgy magunkban kérdezzük, hogy ugyanvalóst hol lehetnek most ezek a portrék?) Ezen kívül Barabás találkozott régi kedves tanítómesterével, az öreg Markó Károllyal, Bánffy Lászlónéval (Wesselényi Polixéna később Jean Paget felesége lett), meg a saját későbbi feleségével, Bois de Chesne Zsuzsánnával is megismerkedett Barabás Miklós. Mivelhogy Róma akkoriban mondjuk felúton volt Kolozsvár és London között, csak természetes, hogy a jobb emberek — Albion kódéből és Erdély zimankójából elvonva magukat — itt összetalálkoznak.

A sepsiszentgyörgyi tárlat lehetővé tette, hogy evolúciójában és összefüggéseiben lássuk Barabás művészetét. Ennek az alapja kétségtelenül az az istenáldotta rajzethetség, amely mindig a legbiztonságosabb megoldás-lehetőségeket kínálja a számára, voltaképpen ehhez tanul "hozzá" mindent, ugyanakkor be is határolja művészetét — ez az ő formája. Ehhez adódik a másik veleszületettség is, a hajlam a portréra — életművében aztán ez a hajlam a különböző műfajokban teljeseedik ki és a leg gazdagabb talán a harmincas évek végétől a negyvenes évek második feléig jegyzett olaj-vászon portréiban. Feltételezhetjük, hogy a portré keresettségé sem mellékes körülmény abban, hogy Barabás ily mértékben ennek a műfajnak szentelte magát.

Ennek az egész kérdéskörnek tudatában is volt, s a *Napló* telve arra való utalásokkal, hogy voltaképpen mindenkit lefestett, aki a környezetében arra érdemes volt, különösképpen a negyvennyolcas szabadságharc teljes polgári és katonai vezérkarát. Barabás azonban reflektál is az arcképfestészetre, s érdemes idézni idevágó gondolatait, mert megvan ennek is az esztétikai-filozófiai beágyazottsága. Arról van szó, hogy 1849 végén gróf Zichy Károly az osztrák minisztériumtól gróf Batthyányi Lajos (az első felelős magyar

miniszterelnök, vértanú) Barabás által festett egész alakos képének a kiadatását kérte. A nemzeti érzület és kedély lehetséges megzavarodása származhatott volna ebből — vélte a rendőrfőnök, Protmann az ő szent animizmusában. Ekkor jegyezte meg Barabás: "... ugyan csak nevésséges fogalma van Batthyányi arcképéről az osztrák minisztériumnak, mert mit használ neki, ha a grófnak 200 arcképe helyett csak 199 képmása lesz. Ha ezt a képet meg is semmisítenék, még három egészen hasonló arcképe van külföldön, melyet ugyan csak én festettem. És az utókornak egészen mindegy, tökéletesen hasonlít-e az egyik arckép a másikhoz. Hány ezer képe van a Megváltónak s hasonlít-e ezek közül csak kettő is egymáshoz? És vajon hasonlít-e ezek közül csak egyetlen egy is a valósághoz? Még ha Batthyányinak egyetlen képmása sem maradna meg, az industria terem magának újat s az utókör elfogadja azt valódinak, mert az ő alakja a vértatnúság eszméjével van összeforrva." Barabás tehát egy meglehetősen bonyolult összefüggésrendszerrel állít fel, amelyben a képmás, a valóság, az eszme és az interpretáció ama legfontosabb elemek, tényezők, amelyek a teremtés, a létrehozás folyamatában egy négyelemű mátrixként a végeredményt meghatározzák. A különböző értelmezések felé elmozdulni — ez volt az az út, amelyen végül is a modernista piktorális felfogások elindultak s amelynek végeredményeként a képmás nem egyéb, mint egy arc geometriai karakterének szélső értéke. Persze lehetségesek egyéb tényezők is: a Renoir-portrékban például a testiség mint matéria (hús).

Korunk egyik legjelentősebb gondolkodója, Emmanuel Lévinas egy 1948-as munkájában (*A valóság és árnyéka*) az eredeti relációsokaságot továbbiakkal bővítette: "A lét — írta — nemcsak azonos önmagával, de el is illan önmaga elől. Itt ez az ember, aki az, ami; nem felédet el velünk, nem olvasztja magába, nem fedi el teljesen a tárgyakat, amelyeket tart, s azt, — ahogyan tartja őket, a gesztusait, a tagjait, a tekintetét, a gondolatait, a bórét, amelyek kibújnak szubsztanciájának identitása alól, amely — akár egy rongyos zsák. Egy ember nemcsak saját létét viseli az arcán, mellyel azonos, de annak karikatúráját, képiségét is. A képiség kissé mindig karikatúra. Vegyünk egy ismerős mindennapi tárgyat, amely tökéletesen hozzáidomult az ő megszokottan használó kezéhez, s ugyanakkor minőségei, a színe, a formája és a helyzete mintegy mögöttes marad létének, mint az elszálló lélek »levett ruhái«, mint egy »csendélet«. S mégis, ez is az ember, s ez is a dolog. Kettőség van tehát az emberben, a dologban, egy kettős lét. Egyfelől az, ami, másfelől idegen önmaga számára, s e két momentum kapcsolatban áll egymással. Azt

mondjuk, a tárgy önmaga és önmaga képmása. S hogy a viszony a tárgy és a tárgy képmása között a hasonlóság." Lévinas gondolata szerint tehát a "képmás" is tárgyság, egy olyan minőség, amelynek középponti eleme a saját léttel való azonosság a karikatúraságnak, az adott képpé-válthatóságnak a viszonylatában. A képisége tehát az önmagával kapcsolatos idegensége, adott pillanatban létem abból az aspektusból a legfontosabb, hogy a piktor kezében, mókusször ecsetjében van, s kevésbé az azonosság. Számos irányban folytathatnánk Lévinas fenomenológusi gondolatainak elemzését, a következtetés azonban érdekesebbnek tűnik: amikor magamat abban a bizonyos létviszonyban szemlélem — "mint" — voltaképpen egy létkitöltés jön létre, a portréval kapcsolatban ebben az értelemben mindig inadekvát a "műélvezés", a portré idegenségében a magamléte az azonossága válik kérdésessé.

"Nem arcmások, hanem emberéletek néznek le ránk" — fogalmazta meg László Gyula a sepsiszentgyörgyi kiállítás megnyitójára komponált szövegében, mely megnyitóra — jóllehet elindult — nem érkezhetett el.

A valóság, képmás, eszme, interpretáció összefüggésében Barabás egy roppant kiegyensúlyozott álláspontot képviselt, amely mindig harmonikus rendben képviselte az arc egységes jellegét, megragadta eredetiségét és azt a vonását, ami elevenné teszi. Ez utóbbit fontosnak tartom kiemelni: olaszországi galériák tucatjainak látogatása után alakult ki az a meggyőződés, hogy az elevenség (a folyamatos jelenlét, velünk-lét, a részvétel az élet fennálló rendjében) kifejezése a portréfestőtől külön erőfeszítést követel, mesterjegy. Nyilván az eltérő megoldások sokaságával lehet ezt megoldani. Közlebből szemlélve kétségtelen, hogy Barabás anatómusai pontossággal és könnyedséggel rajzolja, festi meg a szemet, ehhez mindig társítja a pillantás, a tekintet áthatóságát és egyértelműségét, az arckifejezés karakterét. Ezek az elemek együtthatásukban csak erősödnek, megadva a Barabás-portré egyedi varázsát, báját és erejét. Nyilván az ő instrumentáriuma is fejlődik, alakul: mégis, a múlt század harmadik évtizedének végétől kezdődően készített ceruza- és kréta-arcképei, a harmincas évek könyomatos munkái, majd az ekkor és a negyvenes években készített nagy portrék egyazon szemléletmód, művészeti kánon jegyében készülnek. A késői korszak nagy térképei statikusabbak, az akadémikus Barabás persze már olyan személyiségeket fest, akik vannak, elevenségüknél fontosabb a bizonyosságuk. Az 1882-ből származó Görgey-portré kardtekinetű, rettenthetetlensége ellenére is felvillant (ezt itt kromatikus eszközökkel oldja meg Barabás) valamilyen meghasonlottságot, így együtt, démoni vonást, az idős Kosuth arcképe (1885) finom törede-

zettségével, szakadozottságával, a történelem hieroglifáinak ellenében is jelzi a politikus erejét, viget, urját, a távolba látás fontosságát.

Barabás külön fejtegetésekben, mulatságos példákban jelzi öltözet, öltöztetés és arckifejezés összefüggését, mondván, hogy előbbi bizony igen nagy hatással van utóbbira, a feszesség, ünnepélyesség terén. Ennél azonban többről is szó van: az az igazság, hogy az egyébként igencsak puritán Barabás valóságban tobzódik arisztokratáink ruhakölteményeinek a megjelenítésében, kompozíciójában, kromatikus lehetőségeiben — csak elővették adta arisztokratáink fiókok, szublók és almáriomok mélyéről azt az igazit: selymet, brokátot, túllt, bársonyt, prémet, boglart, násfát, kösztyűt. (Miért "adta"? — mi tagadás, arisztokratáink — főleg a kolozsváriak — bizony nem egyszer megpróbálták "alább adatni" a szegény piktorral, ez esetekben azonban festőnk mindig sikerrel bírta alkalmazni a székelly hadicselt.) Ha elnézzük a kataló-

Ha közel hajolunk ezekhez a szemekhez, mint ahogyan valamikor valószínűleg Barabás is tette, megfigyelhetjük a hajszálereket az íriszen, kezdődő hályogot... egy szóval azt, amit lángnak nevezünk, s csak akkor tulajdonítunk fontosságot neki, amikor kialszik. E láng kell hogy fényt vessen az arcra, ha pedig nincs, nem is él. (Itt jegyezzük meg, hogy Vinczeff László, e kiváló képzőművészünk restaurátori munkája nélkül — mintegy húsz munkát fiatalított meg — lényeges megfigyelések meghiúsultak volna 150 év korma miatt. Utó Gusztáv profi album értékű katalógust tervezett, amelyet nemcsak a kiállítás látogatója használhatott, hanem később a kutató kezében is megfelelően forgand. Barabás Zsolt fotói jelesek.)

A portréfestő Barabás persze csak az egyik Barabás, a tájképfestőnek a művészetébe azonban a sepsiszentgyörgyi tárlat anyaga épencsak bepillantást engedett. 1838 nyarán, tehát az olaszországi tanul-

lemzi ezeket a képeket, semmint a formajegyek. (Gondoljunk a romantika perspektíva-kezelésére.)

Naplójában Barabás jelezte, hogy 1834-es velencei tartózkodása idején jött rá arra — miközben az épületeket rajzolták William Leitchcel, s amaz rendre jobbnak bizonyult —, hogy a perspektívával (architektúrával) kapcsolatos ismereteit tökéletesítenie kell. Ezért aztán 1835 augusztus végén Bécsben megvásárolta Jean Thomas Thibault francia építész és tájképfestő *Application de la perspective lin. aux arts du dessin* c. művét (ezenkívül még vagy tizenötöt átforgatott), mígnem maga is elmélyült a perspektíva tanulmányozásában s 1859-es akadémiai székfoglalója tárgyául választotta a *tárlattant*. (Bármennyire is kerestem, itt minálunk hozzá nem férhettem.) Álláspontját így summázta: "...semmi olyan távlati tételt el nem hittem (...) melyet magamnak mértanilag bebizonyítani nem tudván, a mi némelyik tételnél alapos fejtőrésbe került és magát a természetet is segítségül kellett hívni." E kérdés tanulmányozásának szentelte dolgozatát. (Szabó Júlia Barabás Miklós és a Magyar Tudományos Akadémia) Hogy aztán mi az esztétikai értéke mesterművének (a *Lánchíd alapköl-tétele*), azt ítélje meg mindenki, aki látta. Mesterünk nem a perspektíva-rövidülések tudós alkalmazására született (lásd: természet).

Végül pedig itt van — nemcsak a képzőművészetben — az a talányos műfaj, amelyet mindközönségesen *életképeknek* nevezünk (a nehezen besorolhatók mellett, mint amilyen például *A magyar nő*, avagy *Dandár és Izidóra...*), ezek ma már olyan furcsaságoknak, bohókás dolgoknak tűnnek, pedig a kor ebben találta fel kedélyét, a komoly idomossal szemben a magának oly kedves idomtalanságát.

E centenáriumi tárlat és az "emlékünnepek" kiállítását legnagyobb részt János Mihálynak köszönhetjük, aki sok mindent létrehozott Kovászna megyében, régóta követem. Ezúttal bebizonyította, hogy alkalmasint képesek vagyunk nagyjainkat megtisztelni — és nem akárhogyan, fogadja tehát ő a "nemzet háliját". Az emlékünnepek első napjának programjában — hogy is lehetett volna másként — szerepelt a gelencei műemlék-templom meglátogatása is, elhozták ide a régi jó szokások szerint — a rendezvény két fővédnökét: Göncz Zsuzsannát, a Magyar Köztársaság Elnökének, valamint Nadia Constantinescut, Románia Elnökének a feleségét, rosszabb korokra emlékeztető rendőri felvezetéssel. A plébános úr és a kedves, istenadta nép igazi visszavárázó szeretettel fogadta, majd búcsúztatta a magas vendégeket — életkép —, akik a marcona rendőrség közepette aztán elszárguldtak a helyelközzel Barabás Miklós korabeli aspektusokat mutató úton.

gusban is szereplő két 1839-es, illetve 1840-es női portrét, különösen a szabálytalan mosolyú Bethlen Jánosnét — fog a delejes érzés, hogy nemsokára személyes ismerőseinké válnak, lenyűgöző — ezt is tudja Barabás. (Mindez nem jelenti azt, hogy a képek hibátlanok: a hölgyek kezei lelógó, ún. porcelánbaba-kezek, például.) Aszázéves Pólyáné is arisztokrata abban a méltóságában, ahogyan "viseli" az időt, a festő — jóllehet nem szokása ilyenfajta ikonográfiai megoldásokhoz folyamodni — most mégis — hogy kétség ne essék — kedves gesztussal a Pólyáné kezébe helyezi az 1746. év kalendáriumát.

mányút után készítette el *Erdélyi képek* sorozatát: *Marosmentén*, *A Sebes-Körös völgye*, *A Csákyak Alsó-Fehér megyében*, *A Királyhágó* e sorozat neves darabjai. Ezeknek az akvarelleknek derűs, fényes a levegője, tág a tere — a kompozícióban továbbra is jelen vannak a rajzoló eszközei: a terep-tárgyak akkor sem válnak folttá, ha a képet egészen közlebről szemléljük, ellenkezőleg, nagyon finoman, bensőségesen megmunkált részletek tűnnek elő: a folyó felszínén alig felsejlik sajka-tükkörkép, az ártéri ligetes erdő formája, a kövek erezeje; kis heverő, vagy jövő-menő békés alakok. Inkább a romantikus érzés, atmoszféra jel-

FERENCZES ISTVÁN

Didergés

melyetlejegyeztem az Adzsud-Madéfalva között
közlekedő osztályonaluli vonatokon

volt voltam
izé
lett lettem ez az
talán talám
sem nem ez
sem nem az
állj ide állj oda
bévül sfralmas
kűjfel borzalmas
állatokval egyenlő es
angyalokval leendő es
eccer Bukarest
máccor Budapest
tegnapon Moszka tér
holnapon Csiszmidzsu
lábunk alul földek
elrikojtozgatnak
sehol es nem vagyok
senkié es volnék
lettem vala sommer
Isten es tán sommer
nem segít csak csudál
jobb karjára veszi
kincses küs ládáját
bal karjára vette
ároa Jézuskáját
elküldözget vala
erős kősziklákra
hol fekete lovak nyerítkeznek
lakoznak oroszlánleányok
eccer Bukarest
máccor Moszka tér
lélekért lélek kell
halálért halál kell

volt voltam mogyariféle
lettem lett
sem nem ilyen sem nem olyan
egynek es másnak az széle
magyari császárnak
deli szép szál fia
Manole mesternek
csuda szép leánya
mindenfélé népek
körbe körénk gyűlnek
egyiket befedik
szép faragott kővel
másikat befedik
faragatlan kővel
Kelet kapujából
mind kiturkálgatnak
Nyugat tornácára
hágni fel soha sem
soha es nem hagynak
ó én uram teremtom
ha lelkeiddel szeretnél
szent véreddel festenél
imádkozni engednél
eccer Miatyánk
máccor Tatól nosztru
ki vagy a mennyekbe
engedélyezze ki én es
nagy Ungáriába
véred a véremmel
egy patakot mosott
szívem a szíveddel
egyét harangozott
lennék lenne ács ott
akárcsak Szent Jozsif

hordanék maléter
ásnék ki gödörök
bankházak palotakirályok
úgy rakják úgy rakják
magas Gyíva várát
türkálnék metrók kanálisok
hánynék el havakat
kit éjjel felraknak
az nappal mind lehull
kit nappal felraknak
az éjjel mint lehull
megtalálkoznak
jeges záporokval
sok kicsi forintért
vennék még sokabb lej
írnék hazáig leveleket
dragó tática dragó mámika
bine vagyok merszi
apám farkas apám
édes farkas anyám
eressenek engem
erdőkön sétálni
muncsilok ott hejjukk
nem gündilunk hejjukk
este jön meg patrony
fizet bere Pilsen
mind aszt mond hogy basz meg
futuj gura möti
itt es vagyok bozgor
az erdei vadak
legyenek apám
az égi madarak
legyenek anyám
aszt monggya hogy basz meg

voltam volt
lett lettem
sem nem ilyen
sem nem olyan
eccer Moszkatér
máccor Száraz Szeret
tegnap Csíksomolyó
holnap Cizsmidzsu
forintok márkák
dollárok lejek mennek jönnek
de én menek piac Ecser
vár engem ott kinák
ő es Chang
műnk es csángók
árul el ő Adidasz bludzsin
mű árulunk haza
ő sem itthon
műnk sem otthon
katrinca bernyóc kozsokok
tarisznyák
jutunk belé
nagy keserűségbe
híd alatt híd alatt
a Margit híd alatt
téptem le a kombinétodat
az ő kicsi fiát
aprón esszavágtá
csihán közé hánytá
disznóknak ajálta
este megyen diszkók
bárok expresszók pipsók
táncol ott Mirabell
mifajta cinkák
szűz vala ő

mint a szent Szűz
ők utaz dollár
schillingek lirák
éjjel isz meg sampány
csinzánók wiszkik kokakol
Red Bull támad fel kancsukák
Rákóczi tér szukák
Malboro szivaroz
Kentek Pall Mallok
nappal eszen uborka tepertyű
parizer mustár
rak magára aranyak rubintok
ezüstök gyűngyök
festi haj meg balán
köröme zöldvel
szája széles lila
köldöke gyémánt
bokája rubintos
eressz bé eressz bé
te nagy híres kurva
nappal fázik meg öltöz fel írha
éjjel égik el
tépik le günyák
csipke ingek bugyik
fehérecske függöny
hújjátok cigányok
nem szabad megállni
Szegvári Marinát
holtig táncoltatni
kénköves orbáncok mennek fel
csontja esszehántorgatására
kicsiny szűve fogyasztatására
szálas húsa hasogatására
hetvenhét féle gyehennás
tüzek mennek
piros vére kinyitogatására
szűz vala ő mint a szent Szűz
eccer Budapest
máccor Bukarest

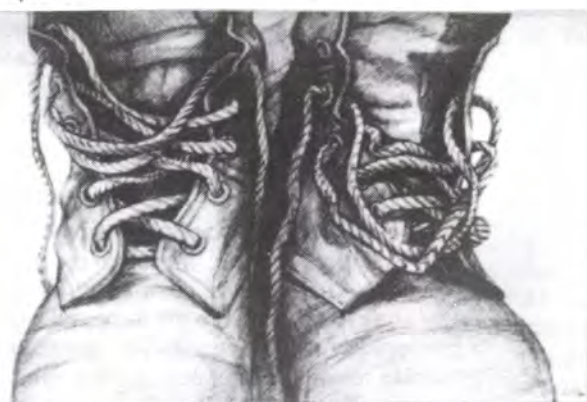
volt voltam bányász
ceasescu testvér
nagy hegyi tolvajnak
nagy híres rablónak
legelső szolgája
csákány gumislag bunkó
mentünk bé Bukarest
puffajka gumicsizma löcsfa
muncsiltuk meg golán
kurvákat es rögvést
ágról ágra hányták
az ő csontocskáját
Jézuskám báránykám
téged dicsir szájocskám
téptük meg szakállak
szemüvegek minizsupp
bugyik rokokyák
az égi madarak
véribé feredtek
az égi madarak
vérikbe feredtek
ittunk vala vodkák Kalasnyikov
czinzánók dzsinek
mű lettünk munkahad
dübörgések didergések
műnk vagy
mi nem gondol
mi csak munka davaj hejjukk
köszönt meg presedint
ki most es oda van
keresztült állani
vaskaput rontani
örmén papot ölmi
mejen bé parlament
menénk szépen haza
hol hát lenne haza
vodkák konyakok cujkák

énelőttem szép Jézus
hátam megett Mária
fehér rózsa Mária
sommer lett pária
legelső az elsőből
kifizetnek banikoval
számol meg sok pénzeket
eccer Budapest
máccor Bukarest
millió parákkal
jövel haza csángók
ajlájú fukjú
nyitol meg diszkók
tűkör a padalta
üveg az ajtaja
leszek lesz nagy patron
mare kapitaliszt
rágok meg Orbit
zenék kazetták videók szezsze
világlás sötétlés
táncolás orroérzés
eressz ki eressz ki
magamot hűtsem ki
kordovány csizmából
piros vért öntsem ki
hullanak le sok csillag
mennek fel lila kód
eccer sötét
máccor világ
sárgikéveres románul
zöldfehérpiros magyarul
csángónak se ilyen se olyan
romani katolik
ez se nem az se nem
az én hazám Szent Antal
elárvult az őrangyal
hazajött egy őrnaggyal
viszen el Sztambul
Ali áll a sarkon hivja
az bé házba
miféle lett cinka leányka
áldott vagy te
az asszonyállatok közt
magyarul Margitka
románul Marinka
száz katonám közül
melyiket választod
táncoltat meg hasa
bikinek tangák fátyorok
többet nincsen haza
Napot es szeretem
Holdat es szeretem
de fényes csillagot
legjobban szeretem
árul őt el bazár
dollárok schillingek őrék
mint ahogy az útról a port
elviszi a nemere szél
lett leszek ez es az es
jöttem ki Moduva
mennyeke bé Ardeál
leszek ott nagyromány
köpök le pispekek vamesek
funarok
szénatorok doktorok
iskolák diplomok anyanyelv
tojok reá tátá máma
földön legyen kenyérünk
mennybe legyen örömrünk
amit kértünk adja nekünk
Krisztosz Jézusz legyen velünk
ekkor es akkor es
Bákó Buhus Moszka tér
ha elvettem egy kézzel
visszavették kettővel
ha elvettem kettővel

visszavették ezével
leültik kalapot fejünk
vesszőcske es pontocska es
nevünk felett
egyikből es felnőtt
veres rózsabokor
a másikkól felnőtt
fehér rózsabokor
valék
siralmas didergős
fogat csitorgató
tudattalan szégyenletes
angyalokkal egyenlő es
állatokkal leendő es
bual megasszok
holdalval sepedek
elhagyatunk mint
mezőkben az egyfák
eljövel szembe szemünkkel
nagykaszás arkangyal
elhordoznak hollók varjúk
kék szemek fekete szemek
sárga sárga tekintetek
környül vesznek vala
Moszka tér Gár de Nord
árulóan munkaerődöt
mint az állat mendegélünk
de nem nyugalomra
de nem irgalomra
mint ahogy a Hold fogy
bé a föld gyomrába
leszek ott dákok
dákorumánok
kétezer év Burepista
Decebal Szentistán
ferencjóska cseuseszku
megölök ott minden magyar
udemisizti kiirtok marok székely
porlik mint a szikla
utálatos leszek
bosszúságot veszek
lett leszek patriot
primár prefect coposzu iliescu
ülök bé mercedeszek fordok
helikopterek
szállók le alá tapsolások
falok fel kenyereket sókkal
pispekek pópák szoborok
azt es megengedik
favágó töke légy
azt es megengedik
asztali vendégnek
gyertyatartó legyél
hintáz meg szentelt vizek
tömjének mirhák füstöl bé cédrus
vágok el szalagok pántlikák
trikolór
de la Nistru pinön Tisza
mondok nagy orációk
ének fel himnuszok marsok
dübörgés didergés
ülök meg lovakhát
mint Stefancselmare si szent
Vlad Cepes Mihaj Vitéz
iszok meg véret
Rambo Madonna Dracula vampír
minden jószágunkat
jaj mind nektek hagyjuk
mindent nekik adunk jaj
mindent el lemondunk
szállunk ki ködökre
térnyig erő vérbe
Szent Borbár az égbe
könyökig a könnybe
Máriát kiált
szól a kokas már

porondos Prut partján
felnőtt rozmaringszál
nem találja helyit
el akar bujdosni
eccer Bukarest
máccor Budapest
ki kell onnan venni
ki kell onnan venni
más helyre kell tenni
más helyre kell tenni
aludjon parkpadok
Margitszigeteken
alig egy napocskát
jön mindjárt a polic
lapoz fel pasaport
futnak bé Bukarest
azt mond büdös oláh
ha mond mocsok bozgor
furnák ki Budapest
hol hát lenne haza
megver bilincsekbe
rittyent ki gránica
expulzálás haza
hol hát lenne haza
jőjj meg Duna jőjj meg
vigy el engem vigy el
apám kapujára
anyám asztalára
hol volna hát hazám
talán cédrus fába
talán a tengerbe
kezeit nyújt Isten
kápolnaablakból
de rövid a lába
hosszú az országot
lenne haza hol van
tán tengerre estél
tán hosszú úton lennél
Isten es nincs benne
lettem lett
voltam vót
leszek vala tatár gagauz
kurd mankur vogul
bantuk niggerek
cipőboxok veszen meg
kátrány degenyeg
pingálok bé orca
feküsz vagon alá
ölelve tengelyek
utaz Európa
szök át héthatárok
állni bé Nato
mercsenár légijó
tépek fel nagy soldok
sebeket nyitok ki
mostohaanyahajó
egyik szaroán viszi
félesztendő borját
másik szaroán viszi
egyesztendő borját
lopakod repülő
huggyok rea földre

Bartha Árpád cipőpoézise

emberiséget
tratatata
lőjed meg Koszovo
kutya Szerbia
nem lesz legény Hercegovina
szerbek albánok
lövöldöz bosnyák
románok
ungur bunyevácot
menyünk a földi nép erejét venni
piros szívet heroasztani
madár lelket szomorítani
nyits kaput angyal
nyújs kezet Mária
gondviselgessél meg
barmaiddal egybe
fehér márciusból
havasi rózsával
ha avval nem éred
fehér liljomokkal
volt vótam izé
lett levék
az es ez es nemzet
senkinek sem nyámja
az kápolna ablak kilóg
Isten lába hosszas
de a karja rövidebb
neki es van fázás
didergés reszketeg
az szemem homál
siketke file es
ó a Tatól nosztru
ki vagy a mennyekbe
lakoz szép bazilik
Esztorgom Roma
Wasinghton Fejérház
nem még gondol csángók
jövel szembe akárcsak holál
münk es vele szemközt
mint fák a mezőkbe
mint a szép burkus fa
alatta ül három ároa
mind a három győfába
mennnek Nagyromániába
bé Transilvániába
de vonat rosszat jár
Ungária felé a vonat rosszat jár
mindig elfelé visz
nem gondvisel jóra
az gyermek helyibe
gyermeket ad Isten
de a kincs helyibe
kincset nem ad Isten
elszakajtoz vissza essze
innen es onnan es
akár testtől lélek
csattog nagy pokkergép
stüszí vadász makk ász
tell wilhelm pikk dám
kinta rojálók megakasztnám lenne
didergés fogak vacogása
térnyek cidrizése

milliólej dollár
lakik Hilton hotel
intercontinentál
igya meg pesgők
szappanozó borot
szupermannok sztárok
Madonnák Rambók
arisztokrat ladyk aranycipellők
igya meg red bull
igya meg mámor
hamupipókék
csizmák bocskorok
miorica laje laje bukölaje
lön oly mint a bárán
három fehér bárán
a két szarva hegyin
két szép gyújtott gyortya
a két file tövin
két szép arany rózsá
nem adom nem adom
három disznó purkár
ha nem adod szépen
elvesszük vasakkal erővel
lábad egybeüssük
kezed kétbe szegzik
mégse lesznek Krisztosz
vaoleu vajvaj mama mia jajhaj
mikor rengetgettél
szándokfa bölcsoke
rengetgettél lenne
bé fekete földbe
kerítettél lenne
cifra kartierbe tágas nagy piachoz
mint kaptár méhecskét
lakozgatnék benne
egymás felett házak
folyik falból vizek
hideg es meleg es
nappal es éjjel es
jövend melegség es
árnyékszék es bent van
szarik belé sok népek
hallod le szomszédok
kurja kurja nagysád
dolgoz gyalupadon
gyak meg kedves domnisora
tekintetes asszon
szép fehér pakulár
magát havalygassa
magát havalygassa
hazáját sirassa
ó én uram teremtmén
ha lelkedből szeretnél
a csángót es engednéd
Tatól nosztru
mint vagy a mennyekbe
aképp a földön es
övéjük az ország
az impöröcia királság
hatalom diszörtség
Adzsud Isztambul
Budapest Bukarest
mennyei kapuk
nyitatlan nyílanak
mennyei gyortyák
gyújtatlan gyúlanak
münk csak a munka
münk csak nem gondol
eccer se itt
máccor se ott
lett lettem
vót
izé
léleknek lélek
halálának halál
Csíkszereda, 1998

LÁSZLÓFFY CSABA

Látogatók

1.

— Ezek az ön úgymond: *magasan fekvő* gondolatai...

A japán bólintás helyett megértően mosolygott a franciára; nem volt semmi meglepettség a két élőlény között, abban a feszültséget enyhíteni látszó pillanatban a svájci hegyek közt, ahol egy szőke lány két lovat vezetett a meredekre tartó úton, csupasz karjával hol a fakószőrű szürke csikó, hol a sárga kanca nyakát ölelte, mintha védeni akarná őket; s kellemesen duruzsoló hangon szólt hozzájuk:

— Az egész olyan, mint valami tünevény — mondta Romain Rolland. — A kerek ég is — mutatott körbe, s lassan egész arca kiemelkedett az árnyékból —, mintha sohase látott volna háborút.

Már ötödik éve élt itt. A tiszta vizű kék tótól nem messze fenségesen magasodó Alpeselek vonzották a tekintetet s a lelket is. Fentről nézve még értékesebb kincsnek tűntek a parti szirtekre telepedett ligetekbe ágyazott várakkal megerősített városkák. A régi majorházak és az üdülőhelyeket összekötő, gesztenyefákkal övezett sétányok hangulata mellett Vevey mint ókori, középkori örökség is a szívéhez nőtt ezekben az években. A gótikus St. Martin-templom, s keleten a lombok közül kiemelkedő La-Tour-de-Peilz XII. századi öreg tornya... Itt lakott valamikor az egyik hotelben Rousseau, s Veveyt választotta az "Új Héloïse" színteréül.

— A reggel még hagyján — folytatta az író, mintha csak hangosan gondolkodna. — A korai harangszó. Majd az estéli harangszó. De az éjjel már csak egy néma, alattomos késpenge... A sok ismerős: mint közeli — távoli halott. Fiatal párizsi barátaim lelkesen rohantak a nagy veszedelembé, hiú önámítással, hogy a Francia Köztársaság hadai kivívják a demokrácia győzelmét Európában!...

— Augusztus 15-re Franciaországban kell lennem — mondta Seichi Narusé, a japán fiatalember. — De előtte, ha már itt vagyok, egy rövid utazást terveztem Olaszországba legalább. Ön persze lebeszél róla... Nem túlozza el nagyon a veszélyt?

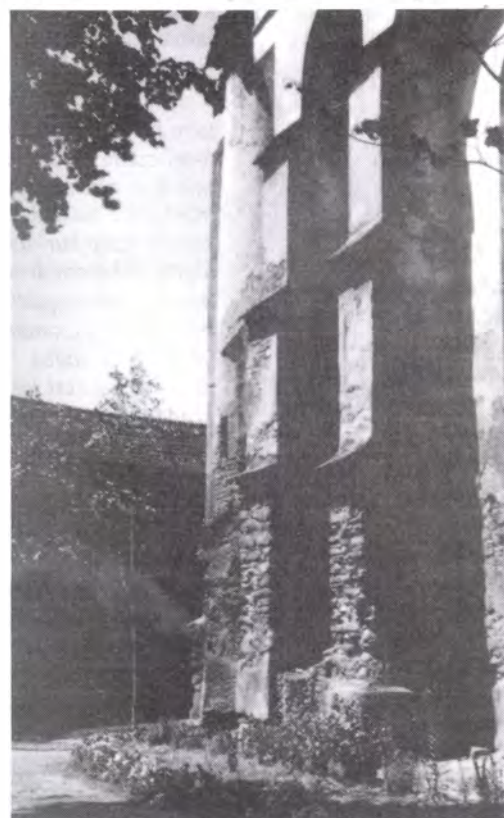
— Igaza van — válaszolta Romain Rolland. Még mindig őket *hármukat* figyelte: a lányt meg a két lovat; távolodóban úgy formálódtak ki a táj zöld háttérében, mint valami remek szoborcsoport. — Nem az ön egyéni élete a tét itt Európában. A véletlentől ezután is sok függhet persze; de a megcsontított nemzedékek és nemzetek sorsa sajnos rég eldőlt. Már a franciák jövője szempontjából sem a német militarizmus a legnagyobb rossz. Egyre inkább hazám brutalitása fáj nekem. Amit rég sejtettem... Azért is vagyok kellemetlen a cenzúrának, s az entente honi vezetőinek szemében nemcsak ellenség, de áruló is, mert amitől tartottam, amitől féltettem a civilizált világot, bekövetkezett. Franchet d'Esperey azzal torkolta le a Károlyi gróf vezetésével nála járt magyar békeküldöttséget, hogy: "Önöknek semmiféle joguk sincs. Egyetlen szavamba kerül, és elsöprik az önök nemzetét." De mit szóljak a francia asszonyok nemzeti szövetségéhez — mintha ők nem volnának anyák! Mme Jules Siegfried kegyetlen szívvel valló szárazsággal jelen-

tette ki az éhező gyermekek érdekében közbenjáró német anyáknak, hogy "semmi kötelességünk nincs önökkel szemben, a kisujjunkt sem fogjuk mozdítani!" A fegyverszüneti tárgyalások egy résztvevő leírása szerint a jégmezők könyörtelenségére vallanak...

A japán zsebkendőt vett elő; elfordult, hogy a francia ne lássa, amint letörli vele könnyes arcát.

— A távol-keleti emberről mindig az a hiedelem élt bennünk, hogy nem mutatja ki érzelmeit. Mosolya is faji hagyomány; könnyeit sohasem látni. De ön — s ez számomra külön ajándék — rendkívül őszinte volt hozzám ezen a néhány estén; nem csupán pusztá gondolatait, de kételyeit is leplezetlenül feltárta előttem. Nem hinném, hogy sok franciával ilyen bizalmasan el tudnék beszélgetni manapság, ahogyan önnel. Fajtájának néhány titkába is beavatott, ami, bevallom, nem kellemes egy európai fülnek; az ön hazájában pedig bizonyára nem vennék jó néven öntől.

Seichi Narusé kikerülhetetlennek mondta a végzetes összecsapást Amerika és Ázsia között. Ez valószínűleg úgy került szóba, hogy Romain Rolland kétségbevonta (kárhoztatta) az óceánon túlról jövő — nyilván alaposan kikalkulált — igazságtevést. A franciák hogyne hördülnének fel arra, hogy ő Wilsont kétszínű politikusnak tartja, és ha-

zug békét emleget. De hát a haza eszménye "véres bálvány" vált. A hazudozás és a gyilkolás kirázólagos joga minden hadviselő országban intézményessé lett. Franciaország azért tör össze évszázados rozsdától mert bilincseket, hogy másokat — fénylőbbeket és új gyártmányúakat — tegyen helyükbe.

— Japán — hangzott a rezzenetlen arcú ifjú keleti vendég vallomása — minden erkölcsi és anyagi erejével erre az új összecsapásra készül; politikai eszméi (mindegy, hogy a hagyományokban gyökereznek vagy a modern kor mohó szerzési vágya vezeti) a pusztítás természetes útját világítják meg. A jövő ellenségek lelkéből teljesen hiá-

nyozni fog minden erkölcsi gátlás. A faj egész erkölcsi élete, úgy látszik, háttérbe szorult — a buddhizmus és bizonyos fajta konfucianizmus maradványai még élnek ugyan Japánban, de egyre inkább az anyagi realizmus hódít ott is, nem csupán a politikusok és a tőkés osztály körében. Az amerikai és az európai fenyegetésre teljes energiabedobással az anyagi erőforrások meghódítására és kiaknázására kellett törekedniük — ez logikusan hangzik, ugye? —; még akkor sincs más választása a zsúfolt ázsiai szigeteknek, ha ez lenne a legvégzetesebb csapás, ami csak érheti az emberiséget...

— Pedig végre Európa közelébe értünk — Seichi Narusé itt magas, nőies hangon felsóhajtott —, s épp most leszünk kénytelenek lemondani lelkivilágunkról, bölcsseink hagyományairól, az évszázadokig kergetett eszményképről... Ötven év sem kellett volna ahhoz, hogy Japán, magába szívja azt, ami Európából és Amerikából a legjobb, a legmaradandóbb, valami nagyszerűre ébredjen. Talán még én is megérhettem volna.

2.

Latzkó Andor jelezte megint érkezését a francia írónak: átutazóban Montreux-ben tartózkodik. Ellenség (jó, hogy nem Vilmos császár kémje!) — figyelmeztették, nem is olyan tapintatosan, Romain Rolland-t; őrizkedjék tőle.

"Szürkületkor bevezetem a *műhelyembe* is, ahol, igaz, már csak levelek megválaszolására futja erőmből, főlemészt a bizonytalanság. Bár szerencsére nem vett erőt rajtam a mélabú vagy más alattomos kór; elég egy órai ernyedés, hogy újra talpra álljak."

Ez már vendégét sétára invitálva jut eszébe. Hová lett Latzkó fejéről a barát-tonzúrára emlékeztető kondor, fekete hajzat? És mi történt élénken és szaporán pergő nyelvvel?...

Mint aki betegágyból kelt ki, a hajóállomástól a szállodáig tartó kis séta is elfárasztotta ezt a csenevész, elcsigázott férfit; aki talán ugyanazzal a szándékkal jött most Svájcba, mint annak idején ő (Romain Rolland): hogy lélegzetet vehessen a füstölgő Európa felett.

— Múlik a történelmi idő — panaszkodik Latzkó. (Ez a hang, Istenem! Mikor fenyegetőzni kéne, akkor is kérlek, nyavalyog, mint egy útszéli koldus.) — A legnagyobb baj az, hogy az embereknek nincs fantáziájuk. Nem tudják elképzelni a háború szenvedéseit és borzalmaikat. Kezdetben még a fronton a katonák is: ha szétrobbant egy bomba a közelükben, kíváncsian méricskéltek vastagságát, fölszedegették a repeszeit, s eszükbe sem jutott, hogy holnap egy másik őket fogja eltalálni...

A francia író igyekszik magába fojtani külön "drámáját". Ez a hosszú, olivzöld arcú, rabbi-orrú emberke a frontvonalon innen is, túl is veszélyes ellenségnek számít.

— Leveleimen most is főhadnagyi cím szerepel — mondja. — Szeretnének osztrák földre csalogatni innen, hogy letartóztathassanak. Ütlevelet nem adnak többé; de ez nem gátolja az osztrák konzult abban, hogy ha meglát valamilyen nyilvános helyen Zürichben, hozzám ne lépjen s kezet ne nyújtson.

A független szellemet az osztrák kormány kétszínűsége ezzel kompromittálni akarja, gondolja Romain Rolland. Jóllehet Latzkó a "semleges" svájciak szűklátókörűségére, korlátoltságára is panaszkodik.

— Alighogy Montreux-be érkeztem, a rendőrség bekérte irataimat, s bár azok igazolják, hogy zürichi lakos vagyok, vasárnap, vagy legkésőbb hétfőn el kell hagynom Montreux-t.

Romain Rolland szeretné diszkrétan kis-sé jobban szemügyre venni a karjába kapaszkodó fiatal kollégáját. Így néz ki egy idegösszeroppanásos? Állítólag közelről látta, amint két ökröt és három embert szétvágott egy gránát. Abban a pillanatban semmi baja sem történt. Két nap múlva azonban, amikor véres marhahúst tettek eléje az asztalra, üvölteni kezdett, hányt és rángatózott. Fél évig reszketett egész testében; nem akart semmit enni, alulról kellett táplálni. Osztrák-magyar főhadnagy volt. Lefokozták. Hihetőleg ez még jobban megáztott neki?!

Restelli, hogy — akaratlanul bár — rész-rehajló tud lenni. Pedig semmi oka nem lehet a kajánkodásra. Franciaországot ugyanúgy elborította a demagógia és a gyűlölet, mint Németországot vagy a Monarchiát. Emberek megalázása, megtorlások mindenütt... Nem elég, hogy ő, a Svájcban élő francia író gyanús otthon (megcsónkítva jelennek meg cikkei), de hozzá ellátogató anyjára is ráijesztettek, a hűgát pedig hosszú és keserves vallatásnak vetették alá. ("Egyébként ki a bátyja?... És mivel foglalkozik ez a Romain Rolland. Mit ír?") Különösen az a határőr vadult meg, aki letartóztatta (mert ezek a kopók prémiumot kapnak minden "kém" után, ezért aztán lépten-nyomon találhatnak kémeket). Elvették a húga összes iratait, és megmotozták tetőtől talpig. Azután két hétig elfogták a leveleiket. A brutális svájci biztos is minden érkezőt igyekszik legalább egy óra hosszat megvárakoztatni; ott kell állniuk az útlevelekre várva, étlen-szomjan, mozdulatlanul.

— Itt is drágán adják a csendet s a nyugalmat — szólalt meg tele szájjal Latzkó a kávéházban; a mignon krémje a torkára ragadt, s köhögni kezd.

— Hát igen — mondja beletörődően Romain Rolland. — A szociális élet panaszaival terhelt, örök és nyers elégedetlenségből mindenütt kijut. ("Hát még neked, barátom! — gondolja. — Idegen vagy, neked itt minden tabu. N'y touche pas!*" A pacifistákat kint is, bent is üldözi a nemzeti és szövetségi besúgó serege, pénzért, vagy akár ingyen. Clemenceau diadala ez!) ...Ki-kipislant a kert örökzöld leveleiből mozaikolt árnyéksátor alól a felhőtlen szabadba.

— Hol van az álombeli, játékos ironiára ingerlő élet! — (Ezt már fennhangon mondja.)

— Szétszakad egy érintésetől, mint pezsgő-színű és pezsgő-fogású harisnya. — Latzkó, eltelve maga elől az édességtől mazsatos tányért, valósággal felnyerít.

— Pedig az álomkép az egyetlen tartós, létező nyersanyag ma (ha nem is tapintható matéria értelemben), amely az eszményeid és önfeláldozásod közt ívelő lehetséges valaminek még alkotó része lehet — folytatja tündészt a francia író, kissé okító hangon, mint aki saját magát is meg szeretné győzni valamiről.

Felállnak és megindulnak. Tétován.

Hányféleképpen lehet "bolyongani" az ismeretlen határán? Kitérni a "halálos" igazságok elől? Az igazság és az élet már sohasem lehet egyazon oldalon... Talán ezt gondolják.

Vagy belépnek egy néptelen, tiszta

könyvtárhelyiségbe, ahol a parketta tompa vörös-arany fényében visszatükröződik az emberi létezés magánya, némi szemérmes elegancia, keresztény jóság, tolerancia. Tudják, hogy kísérteties idegenség vár rájuk. Mindegy, hogy kinek miből lesz több: amit elvesztett, vagy amit birtokol!

"Ki fog várni otthon?! Ott is vendég leszek majd: intim idegen! — tépelődik magában a francia író. — Rejtély, ami ránk vár, Európa!... Mint az az ismeretlen lány, aki talán még most is a hegyoldalon kifeszített sátor felé tart lovaival. A sátor oldala horpadozik a szélben. S a lány testének póznélkülisége, bokájának éles vonala, csípőjének lágy árnyéka, vágyainak rugalmassága mind múlt már — parfümként illanó alig-ido —; nem a kétely fullasztó gázával üldöző, viharos múlt, hisz erős békében keresi a harmóniát. Más istene van a lánynak, mint a történelemnek... De hogyha őt is, ki csupa duzzadás, telt buborék, megkörnyékezik a múlt kísértetei?! — úgy pillant caplató társára, mint aki valamilyen kiúton töri a fejét. — Impozáns lehetőségnek kínálkozik a megörülés?!"

A Svájcban kitiltott magyarországi Latzkó — akinek, mikor először jött sebesülten a semleges országba, útleveleiben az állt, hogy: "Haldokló" — mint akit enyhén főbe kólintottak, mindenén vigyorog már (pedig csak egy fél pohárka ánizsos italt ivott): mit neki hotelportásoktól lesajnált, határőrbiztosoktól bemocskolt "höldeklini titok"! Előéletének minden piszkát, terhes bizonyítékát meleg vizes fürdőkádba fullasztotta, szétlőtt ház-sorok közt hurcolt kofferjében maga mögött hagyta, hogy felrobbanjon.

"Ahány nácio, annyiféle ámitás, gögös képmutatás, hazugság. A neurózis személyesen láncol a halálhoz. A teljes vakság mint tünet, vagy mint a valóság elkerülésének végleges, biztos állapota: ellentéte a művész érzékenységét felfokozó homéroszinak... Ha hazatérek, lemosom arcomat, s csukott szemmel várom a végtelen kihívását. Embertorzók, bevérzett romantikus képzelgések, modern elferdülések, stílustalan — kollektív bűnlajstrommal sújtott, kiselejtezett sorsok után még mi jöhet?!... Én már vendégként sem érezhetném jól magam otthon."

*

A francia író egyedül tért haza, elővette naplóját. Egy levélfogalmazványt talált benne; befejezte a Wilsonról szóló helyesbítést: "Magunk között szólván, önnél jóval kevésbé bámulom azt a tiszteletreméltó és nemes szándékú, de bizonytalan és tanáros könyvelmélettel fölfegyverzett férfit... A nemzeti-ség elve csődbe jutott. Önmagát tette tönkre, mikor a képtelenségig fejlődött, nem számolva a lehetőségekkel s a felebarát jogos és ellentétes igényeivel. A rokon vagy szomszédos nemzetiségek federációjának eszményéhez jutok el... az érdekközösség eszményéhez. Erre Svájc a példa, s Európa, ha átéli ezt a válságot, okulhat rajta..."

Majd ezt írta be naplójába: "Dolgozószobámban áll egy zongora, s minden este kitaratóan tanulmányozom Beethoven szonátait és miséjét, J. S. Bach fűgáit. Majd késő éjszakáig olvasok; hálósobám kissé hideg, de nagyon szép, kétfelől is a tóra néz. Éjszakánként, gyakori ébrenlétem idején, a megtörő hullámok morajlását hallgatom..."

* "Ne érints!"

STEFAN AUGUSTIN DOINAŞ

a kör átváltozása

(metamorfoza cercului)

esküszöm nagyon tetszettel
vizek köre — hullám
teljes világom lehetnél
sodrásod nem unnam
nagyon a kedvemre voltál
kék kör — égi norma
szüntelen növekvő határ
vagy te: bűvös forma
s a felsejlő jelek szerint
te szürke sziklakör
az ellen legyél pajzs megint
aki a létre tör
hallom a lépéseidet
holtak köre — hiány
riasztó árnyad emeled
le-fel házak falán
létfonalam kettévágod
akár súlyos pallos
mennymet pokollá váltod
hó és csillag hulldos
s mindenhol ott a bűnjel
veszély és vesztegzár
de ki vótott meg a bűnnel?
marad-e vagy elszáll?
e mindeneket elnyelő
létpusztító körből
hol a csodaművelő?
elég volt e szörnyből

Harc az angyallal

(Lupta cu îngerul)

én rajzoltam egy körformát
ő is egy másikat nyomban
mondtam neki: nézd! egyformák
mosolygott rajtam: valóban?

majd látván a háromszöget
lemásoltam s ez elég volt
látod? semmi különbözés!
figyeld meg jobban! válaszolt

s úgy rám nézett megigézett
és már minden világos volt
a köréből lett egy négyzet
s a háromszöge körre folyt

Orfeusz siralma

(Înguirea lui Orfeu)

siránkozva s betegen
vergődve egy fjordban
bánatom nem engedem
dallá válni mostan

álmok és rémálmok
elvesződve minden
hajóra nem szállok
soha soha innen

büszkén énekeltem
egykor mint egy isten
oh! mennyire szerettem
a dal volt minden kincsem

szikla hasadt ha szóltam
és forrás fakadt nyomban
a dal oszlopa voltam
sírással sóhajomban

csont és bőr vagyok már
a hullám visz ma el

a tenger dallal vár
és minden csupa jel

GORON SÁNDOR fordításai

SERÉNY MÚMIA 130

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '99

KUDELÁSZ NÓBEL VERSEI

Kilencvenezer zuhanás

A csók előtt egy mélyebb csók van.
Mint egy pávatoll, vagy ecset,
színeiddel árnyalom, befestem
éjjelente belülről a testem.

Az a mélyebb, az igazi
megelőz hasonlattalanul,
a bőr alatti rétegekben,
belső tölgerek között átvonul.

Ezt akarom neked valahogy odaadni.

A mellkas tárnáiból jön,
egy piros lift jön fölfelé,
neked hoz valamit,
de mielőtt kiöntené
vissza-
zuhan.

Megszámoltam egyszer,
hogy hányszor zuhan vissza:
épp kilencvenezerszer!

Annyiszor dobbant bennem,
s mert nem voltál, hogy föl húzd,
nekem kellett lemennem.

Egy nap alatt kilencvenezerszer,
bizony, ilyen sokszor szeretlek —
de ügyetlen kézzel tartom,
s magamba mindent visszajelek,

pedig oda kell adjam. Oda kellett volna már.

*

Kártyát kever a szívetérés,
de ez is egy másik játék,
nem nehéz, nem is egyszerű,
izgalmas, mert nem ésszerű:
fekete holló a tét.

A mindig gyökérről
az ameddig egyszer majd leszakít.
A tárnamélyből följön majd a lift,
s az unending, a neverending gift*
végre a tiéd lesz.

Csak egy szívet örökölsz,
s egy csókot, mely a tengernél is mélyebb.
Egy piros liftet, és az utasát.

Majd így adom, csak úgy adhatom át.

*Borges

Elmegy a harmadik

Feküdnél este népmesékbe vissza,
keszeg mosollyal lépnéd át a percet;
a fénybe tévedt légiókba állnál,
hol dárdaellen holdpecsenye serceg,

hajnali lebegő felhőcsomókat
várnál, mint koronát a délceg herceg —
a kiskirály földjét kínálja folyton,
hol ő az óra, s jobbágyok a percek.

De neked a jövő népmeséi kellene!

Ahol az erdő alszik benned,
és a farkasok,
és nyírfa-ujjú fehér szellemek.

Holnap kettőnk közül valaki elmegy,
bizony, végleg elmegy a harmadik.
A hold alatt ezüst folyó-szítán
majd vár reá egy hófehér ladik:

egy nagy-nagy cserefa-tüzet rakunk,
a lángokat páros szemünk beissza,
s mire a hajnal az ágakat éri
lefekszünk majd egy új mesébe vissza.

Oktalan sorok

Olyan szép vagy.
Elhatároztam hogy kinyílok neked.
Emeld közelebb s megbolydul kaptár-fejed
minden pillantásodnak
szolgálok táplálékkal.
Mindenki valakinek a prédája lesz végül
és a mosoly tiszta csermelyéből
patájukat megvetve vadak isznak.
Eljátszadozunk egymáson
támadó játékaikkal melyeknek
ölelés a vége
tüskéink egymásba kapnak
de nem sebeznek soha.

Szép vagy és kedves vagy
beteg csodák közt szétcsapsz
fejedet fölveted elájul tőled a nyári levegő —
szeretlek
örülten szertelen iramban
mert nem tudom hogy meddig lehet.

Mire reggel lesz

A fák zöld jármait nézem.
Akad bennem még egy-két kottalap,

lekottázom most, ahogy az útszéli
fűveket-fákat a szél szétbeszéli.

Az óra is elalszik, a kaktusz
nézi csendben,
a kávécsésze hallgat, benne
szép sorban-rendben
gyúlnak az utcalámpák.

Nehéz madár az éjjel,
kutyák alatt motoszkál,
és kérdi egyre-másra:
na mit? na mit? na hoztál?...

Talán holdbéli utcán,
vagy marsbéli pataokban,
aranyhal úszik csendben,
hét kívánság-alakban —
ám csak a szeme alszik,
a fésűje s az inge,
de nézd meg jól a mélyben,
ott lent árnyéka ring-e?

Ragasztja hold-viasszal
szemed az álom: hallgat,
ezüstsín vére csendben
mezőre-fára alvad,

tükörre hívolak újra,
az árnyam is te lennél,
ha én lennék a tested,
s testemben megjelenél;

vállunkra tölgerek ülnek,
szélhangjegyek, és hangya-
titokkal elhallgatna
a múltó idő hangja;

keresztbe tett időkig
a vándorég maradna,
erjesztett felhőborból
kortyolna, s kortyot adna —

hozzám gyere maradni,
mezőn túli mezőkre,
tenger- s ég színű jármot
dobni a létezőkre.

Most a fák vigyáznak az utakra
— valahol ott alszol te is —,
a Hold kimossa a fákat,
tisztába teszi a dadogó dombokat,
s a hegyek válláról az angyalhajt lesöpri,
és mire reggel lesz s a csésze megtelik,
fölbred majd a kávé,
s fölbrednek a reggelik,
ébred a cigaretta,
és arcod a kenyérben,
simogatás az arcon,
vér az érzékeny érben,
a reggel érted eljön,
rádnéz az én szememmel,
a kert felől megszólít,
érint az én kezemmel.

OVIDIU HURDUZEU

Történetek Silicon Valley-ből

Nevem Vasile V. Vasile, Vasili-ca gépkocsivezető fia. Barna vagyok, egynyelvű, magas; "szépfű", mondanák a nők, "nyeslett, csapott vállú", tennék hozzá a férfiak. Valamikor műalkotások másolásával foglalkoztam. Nem az eredetiekről másoltam. Nagy reprot készítettem albumokban, naptárakban, sőt, még bélyegeken található kis reprodukciók után is. Például egy album minden oldalát lefényképeztem, aztán kinagyítottam amennyire lehetett.

Az volt az álmom, hogy egy óriási reprot készítsék a *Lángoló zsiráf*-ról. Le kellett volna másoljak egy megfelelő méretű másolatot. Egy 20 méter magas *Dali*. Lőhere vagy lucernamező közepén állítottam volna fel. Semmi más nem lett volna körülötte. Csak úgy sétálgatnál a mezőn, fűtyörésnél és egyszer csak ott állna előttem a *Lángoló zsiráf*. *Épatant, n'est-pas?*

A földön járok, sohasem áltattam magam. Mikor épp nem dolgoztam, jártam az országot keresztül-kasul, vásárokat kerestem a reprotimra. Időm java részét Klauszal és feleségével. Zoeval töltöttem. Nappal sorra vettük a falvakat a metálsárga GAZ kocsinkkal, amely alig bírta vonszolni a fotófelszereléssel és berámázott reprotokkal telezsúfolt utánfutót. Éjszakánként útmenti szénaboglyákban aludtunk, vagy mindhárman az utánfutóban szorongtunk.

Akkoriban — igazságtalan lennék, ha elhallgatnám — boldognak éreztem magam. Amolyan langyos boldogság volt. Nem éltem a múltban, a jövőben sem. Semmit sem sejtettem abból, aminek történnie kellett, vagy amit — úgy tűnik — valamikor elhibáztam. Ez az ártatlanság ahelyett, hogy gátolt volna, nyugalommal töltött el. Elégedett voltam magammal. Minek akartam volna másképp élni, mint ahogy addig tettem? Semmi sem marad érintetlen a világon. Egyetlen molekulát, egyetlen atomot ha mozgásba hozol, az egész világegyetem megmozdul. Nem lesz többé az, ami volt, hanem valami teljesen más. S ha életem egy egészen kis része másképp alakult volna, mint a sors hozta, én lennék még Vasile V. Vasile? Nem inkább egy teljesen más személy használná a nevem?

Egy délután, miután a GAZ leállt s én a motor bensőségeiben kutakodtam, átkozva az összes szenteket, megjelent a Sántán, hogy megkísértsen. Teljesen bebújt a motorházba, csak a felkunkorodó majomfarka lógott ki.

"Hallgass rám" súgta mézes-mázos hangon a fülembe, "elintézem, hogy előről kezdhesd az életedet. Nemcsak egyszer, hanem ezerszer és ezerszer!" Abba hagytam a babrálást. "Csak a mostani életem tökéletes mását akarom. A végtelenségig megismételhető, perfekt reprodukciót." A Sántának felborzolódt a szőre. "Hogyhogy? Azt akarod, hogy ezt a hitvány léted ismételd meg örökké?" "Pontosan! A legapróbb részletekig. Inkább önmagam szeretnék lenni, mint bárki más." Farka idegesen csapkodta az autó oldalát. "Ember, teljesen meghülyültél? Hogyan helyezkedj ugyanolyan sorrendbe millió apró kis részletet? Azt hiszed, hogy a GAZ a végtelenségig ugyanazon a helyen romlik el?" "Hagyd a süket dumát!" szoltam rá. "Oldd meg! Előlről kezdhessek mindent, de mindig ugyanaz maradjak!" Majomfarka egy szempillantás alatt kiegyenesedett. "Lehetetlen! Én alkotok, nem másolok!"

Felment a cukrom. Úgy képen vágtam, hogy csupa olaj és zsír lett a pofája. Minden eshetőségre felkészülve azért gondolatban elmormoltam egy imát és segítségül hívtam a védőszentem. A Sántán meglepődött szemtelenséggel siseni közbeavatkozást is megsejthetett, hát gyorsan elinált. Beugrott az útmenti árokba, onnan a kukoricásba s végleg eltűnt szemem elől...

Egykor mindenféle bűvészmutatványokhoz érttem. Például felálltam a GAZ motorházára és három narancssal zsonglörködtem, néha négygyel is. De sohasem sikerült a mutatvány egyszerre két almával és két narancssal.

Egyformán teltek napjaim. Valamiért mégis tisztán előttem van az a nap, amikor Klaus és Zoe összeházasodtak. Az "esküvő" Klaus garázsában volt megtartva. Zárt ajtók mögött, csak én voltam ott.

Mintha látnám Zoet: egy hordón állott és szipogott.

— Félek, Klaus! Mit szól majd az anyám?

Klaus a pezsgősüveget próbálta kinyitni egy csavarhúzóval.

— Állandóan csak, hogy mit szól majd, mit szól majd! Hát megszokja. A lányok könnyen férjhez mennek.

— Vagyis én azért mentem hozzád, mert a lányok könnyen férjhez mennek!

— Dehogy! De a szülők mindig kitalálnak valamit.

— Hallod, Klaus! Én nem vagyok autó. Előre megmondom,

engem már meg nem javítasz, békén kellett volna hagynál, ha tudtad, hogy.. Főnök, mondd neki, hogy nem vagyok autó!

Megmondtam Klausnak, hogy a házasságot nem úgy kezelik, mint egy autót.

— De főnök, ki beszél itt autóról? Mondtam én valamit? Hát nem tudja, mit érzek én iránta? Minek bög most?

Kicsomagoltam az esküvői ajándékom. De Chirico *Házastársak* festményének színes másolatát. Egy hetet dolgoztam rajta.

— Vakok? kérdezték mindketten.

— Nem.

— Akkor? Mintha...

Pukk! A pezsgősüveg dugója telibe talált egy rozsdás karburátort. Koccintottunk. Emlékeimben most is visszhangzik az éles csilingelés...

Meleg nyári éjeleken, szénaboglyákban, azon gondolkodtam, hogy mire gondolhatnék. Azon, hogy mire gondolhatnék, ha gondolkoznék. Szabadon választhattam meg gondolataim, gondolva a gondolatot.

Nehéz ügy. Nem voltam filozófus, csak fényképész. Néha zsonglőr.

Elaludtam...

Egy reggel nem az útmenti szénaboglyában ébredtem. Mikor kinyitottam a szemem, egy számítógép képernyőjét láttam. "Welcome! Windows 95" "Úgy látszik, a Sántán megbosszulta magát" — volt az első gondolatom.

Vagy talán egy csodálatos technológiai beavatkozás. Egy tag, farmerben és *Fantasy Incarnations* feliratú sötét trikóban, kezét nyújtotta.

— Isten hozott!

Hellyel kínált. Egy fotel sarkára ültem. Ő egy íróasztal mögül, meghatódását nehezen leplezve, igen komolyan kezdett beszélni.

— Rövid leszek és tárgyilagoss. Mától fogva új életet kezdessz. Eddig egy általam írt elbeszélésben éltél.

Felállt az asztaltól és átnyújtott egy párodalas kéziratot. Olvasom a címét: *Dali vagy dália*.

— Esztétikai szempontból az elbeszélésnek, természetesen, vannak érdemei. Díjat is kapott.

Sokatmondóan pillantott a falon berámázott oklevélre.

— Sajnos, elbeszélésemnek — be kell ismernem — megvannak a határai. Kitérő példája annak, amit az "irodalom" jelent.

Odament a presszóhoz.

— Kávét?

— Köszönöm, nem kérek, válaszoltam.

Kiürítette a zaccot a szűrőből, majd tovább magyarázott.

— Nos, ma, a demokrácia és piacgazdaság közepette, az irodalom korszerűtlen fogalom

vált. Túl sok energia van lefoglalva egy regény cselekményében. Az irodalom világában az emberek milliói vannak arra kényszerítve, hogy betartsák a szigorú esztétikai szabályokat. A "szereplő" státus hátrányos helyzetbe juttatja őket, megfosztja azokról a lehetőségektől, melyek a valódi világban élőknek megadottak. Sőt! Az irodalomban a szabadság- és polgárjogok súlyosan megsérülnek. A szereplők az írott szövegtől függenek, kénytelenek állandóan ugyanazokat a mozdulatokat megismételni, ugyanazokat a szavakat használni. Egyszerű bábozók leletlen alakok kezében, akik fellelengzősen "irodalompártolóknak" nevezik magukat. S bár babok, a szereplők boldognak tartják magukat, nem veszik észre hálátlan helyzetüket, ami annál szomorúbb és siralmasabb. S ezeknek a sorsüldözöttnek mindaddig, míg könyvekbelesznek zárva, minden egyenjogúságra irányuló törekvésük kudarcra lesz ítélve.

Miközben nyomta a szöveget, gyorsan átfutottam az elbeszélést. Véletlen egybeesés? Varázslat? Természetfölötti jelenység? Vasile V. Vasile szereplő én vagyok!

— Szerencsénkre megvan a lehetőségünk, hogy gyökeresen változtassunk a helyzeten. Itt, Silicon Valley-ben kifejlesztettük a szereplők életre keltésének technológiáját.

A hideg félgigfutott a hátamon. Ha a tagnak igaza van...

— Naponta több száz szereplőt szabadítottunk ki a megsárgult lapok közül, hogy élhessék valódi életük.

... ha nem vagyok, aki, csak egyszerűen az ő testet öltött gondolatai?

Pillanatra lehunyta szemét. Lelkesedve szólalt meg újra:

— Van annál nagyobb boldogság, mint hogy a saját magad alkotta szereplő fejed megismogathatod?

Hirtelen átölelt és erősen magához szorított. A kézirat kiesett kezemből.

— Vasile, édes fiam... Vasile!

Kényes állapot. Elfogadjam? Visszautasítsam? Inkább megölelem, mint a tékozló fiú, szeme sarkával a hízott borjút keresve.

— Apám! Atyám!

Hogyne ismernék magamra az "atyám" — mert most már így szólítom — által írt elbeszélésben? Hogyan tagadhatnám le az általa leírtakat? Hiszen én, Klaus és Zoe rendeztük a *Dali redivivus* kiállítását Smiorcani falu kultúrházában! Elfelejtethetném Pazaghilát és Căzmăliet? Iván

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

elvtársat, aki a '60-as években karamellás cukrot hozott nekem? Atyám meg is örökölte, ahogyan Iván elvtárs megmaradt emlékeimben: orrlukain mézet eregető, fényes fekete pikkelyes sárkányként. (Egyetlen kivétellel: sohasem gondoltam arra, hogy értelmezsem valamiképp a sárkány jelképet. Ebben az esetben atyám saját képzelőerejét alkalmazza rám, miszerint a méz a karamellás cukor tudatalatti azonosítása lenne.)

S mégis ... nehéz elképzelni, hogy egész eddigi életem belefér egy 12 oldalas elbeszélésbe. Igaz, amire most vissza tudok emlékezni, az mind benne van a *Dali vagy dália*-ban. Minden betűben, minden szóban, minden mondatban benne van lényem egy kis része. Mintha egész létem abba az egyetlen közönséges epizódba tömörülne, mintha én magam nem lennék egyéb, mint az ő akkori szavainak összessége.

S ha ördögi kéz van mögötte? Hátha én mindig is a valós életem éltem, csak a Sátán zavarta meg most elmémet, azt hitetvén el velem, hogy valamikor irodalmi mű szereplője lehetnék? Minden lehetséges. Hirtelen idegenek közt találtam magam. Az Egyesült Államokba bevándorlók közül sokan rossz útra térnek. Nem hagy nyugton a gondolat: mégis ... mégis, ki voltam *azelőtt*? A férjébe, nem találom rá választ!

Gyakran, ha nem jut jobb eszembe, a képzelőerőre bízom magam. Lehet, nem tudom, ki voltam, de elmémbe felépíthetem múltam. Például szeretem azt hinni, hogy egykor a mélységek felszínén éltem. Nem volt testem, csak élénk színek és szép formák villogása. Átléptem elcsépelet szavakon, apróságok után vágytam, elhasználatstól hitelét veszített képzetbe burkolóztam. Pillanatokra absztraktt mélységekbe merültem, vállalva a kockázatot, hogy ok és okozat kavalkádjába bonyolódok. S azonnal, magasba törtem. Összecukodtam, kinyíltam, összekuszálódtam. Sem a Sátán, sem atyám nem tudtak volna elkapni. Átalakultam, alkalmazkodtam, csak azért, hogy azonnal visszaalakulhassak, ellentmondhasak... Nyugalmi állapotom megőrizve mozdultam el, haladtam visszahúzza magam. Átsiklottam helyzetek közt, befurakodtam mondatokba, követtem határok kanyargó vonalát. Ott sem lévén, belopódtam a "már" és a "még nem" közé, egy állandó eltolódásban magam és Isten világa között. Ellenpont.

A *Lángoló zsiráf* tartósan megmaradt szemem előtt. De ez nem az a zsiráf. Eltűnt a másolat másolatának elmosódott másolata.

A zsiráf túlnő látható és láthatatlan képzetén, túlnő a Dali festményének mintaképén, még a Noé bárkájában lévő zsiráfon is. Kis és gyors szempillantások összerakják, szétszedik, újra összerakják, feloldják csak másodpercek töredékéig tartó tűnődésekben. Szemeim lüktetnek halántékomban, halántékom az agyamban, agyam egész testemben remeg. Semmi sem pattan ki, bőr alatt robban kitartóan az érzések özöne. Húsomban a zsiráf utolsó csillogását emészt fel, nevét elégeti az utolsó betűig. Támasz nélkül maradva, a túlnövés véremben oldódik fel. Látom folyékony árnyékát meghosszabbodni vörös és fehér versejtek között.

Bökdösi bordáim, nem hagy nyugodni egy gondolat: "Hátha léteztél, hús-vér ember voltál, mielőtt az elbeszélés megíródott? Hátha valahol a Balkánon még most is visszavár egy család? Fe-

válhattál te "szereplővé". Így eshetett meg veled, hogy az elbeszélés belépett az életedbe. Paracelsus szerint a világ tele van láthatatlan jelekkel, melyeket meg kell élni és értelmezni. Hát tudhatod? Lehet, hogy a *Dali vagy dália* is csak ilyen jelek szövénye volt, mielőtt papírra került volna. Talán úgy léptél bele, mint valami Bermuda-háromszögbe. Nemcsak te, hanem Pazaghilá és Cizmálie és Zoe és Klaus és Iván elvtárs is. S "atyád" azt mondja most, csak kihasználta ezt, szavakba burkolt, kényelmes létet teremtett neked fufangos mondatokból, ami, úgy tűnik, megfelelt neked, sohasem okozott fejtörést. Nem csoda hát, hogy megfedekezte erről a világról. És most mit akar a "szerződ"? Miért vitt maga mellé Amerikába? Netán abbahagyta az írást, hasztalan próbálkozva angol nyelvű nagy íróvá lenni? Könnyen lehetséges, hogy sok

ból. Téged viszont azzal szédít, hogy szavakból és mondatokból alkotott, talán csak megszereted majd, miként Jézus a mennybéli Atyát."

— Vasile!

Összerezzenem

— Ne figyelj minden bolondságra. Ezek csak aljas ábrándok, lelkedet mérgezők.

Hogyan látott belém?

— Késő van, gyere, a szobádba vezetlek.

Egy belső lépcsőn megyünk le, valami fogadóterembe. A falakon René Margritte festmények. Első ránézésre felismerem a *Megfenyegetett gyilkost*. Egy heverőn az áldozat — meztelen nő, szája szélén vércsepp. Az ablak mögül három ember nézi, egy negyedik, kezében husággal, fenyegetően áll a bejárati fal mögött. Ará leselkedő veszélyt nem érzékelve, a gyilkos közömbösen hallgatja egy gramofon tölcséréből áradó hangokat. Mellette, hanyagul egy székre dobva, felöltője és kalapja.

— Eredetiek?

— Nem, másolatok.

Aszalomból kis előszobába lépünk, onnan a "szobámba". Körös-körül falfreskó.

— Ez a *Megtorlás dialektikája*. Egy Silicon Valley-beli művész alkotása.

Mindenféle áldozatok. Habár egy testnek tűnnek, a figurák külön kompozíciós elemeket alkotnak. Úgy tűnik, mintha minden áldozat saját személyével lenne elfoglalva. A jobb oldali falon polgárok csoportja vérzik kaktuszok mögött. Tőlük jobbra nyolc forradalmárkinézetű áldozat. Zászlókat lobogtatnak, kövekkel dobznak, füttyköseiket forgatják fejük fölött. Morajlanak a színek, korbácsolják érzékeiket. Ösztönösen félrehúzódnak. A bal oldali falon a hi-fi technológia áldozatai egymás hegyén-hátán, halomra dobálva lézernyomatok mögött. Az ablak mellett egy óriási VIP kéjes akt formájában megfestve. Kezeit imára emeli, egy kereszt alakú berakással díszített mobiltelefont szorongatva markában. Valószínűleg a termékenység jelképe a szűkölködők világában. A mennyezeten zord áldozatok; fejeik úgy vannak megfestve, mint ha ordító szájak lennének. Mikor meglátnak, zavartan abbahagyják az üvöltést. Az ajtó mellett mindkét oldalon elhízott áldozatok amint ványadtak elől megesszik az ételt. Szolgalelkű ideológusok felügyelnek, jól szórakozva a műsoron.

— Tetszik?

Mondjak nemet?

Kimegy a szobából, egyedül hagy a megtorolt világ közepén.

VÁRY O. PÉTER

Sárosi Csaba rajza

leséged talán égve tartja a méceszt, hazatértedért imádkozik. Anyád talán megterített neked is, túrósgombócot és derelyét készített érte. Hátha apád, Vasilica, nem is halott, csak elment a kamionnal Borsara, hogy friss juhsajtot hozzon s abból a kövér tejfelből is, amit késsel lehet vágni? Miért gondolod, hogy valaha is egy zagyva alak kitalációja lett volna egy könyv oldalán? Nem jobb érzéssel tölt el, ha anyától született, megkeresztelt erős férfit látsz magadban? Lehet, egyszerűen csak Isten akarta, hogy utadba kerüljön egy elbeszélés. Ahogy mással megtörténik, hogy elesik az utcán és kezét törí, úgy

amerikai átlépte képzelete határát, szereplőivé válva. Ezek változást akarnak. De félsz, hogy egyszer bejutva, elkezdtek unatkozni, sóvárognak vissza a valós létbe. Logikusan belegondolva, az amerikaiak nem tudhattak valami nagy dolgot művelni szereplőként. Nem nehéz elképzelni ahogy egyenként kiléptek a szavak mögül, kiegyenesítették gerincüket és hopp! eltűntek az elbeszélésből. Most, hogy meddő lett és nem mer egy sort sem leírni, atyádnak eszébe jutottak a régi szereplői. S mit eszelt ki? Hadd hozzam ide Vasile, ne maradjak szálegyedül öregségemre. Örökre fogadott és kihozott a Balkán-

ÚJVÁRI EDIT

Weöres Sándor, a "való" költője

"A költők úgy gondolnak az utókorra, mint csálhatatlan isteni ítélőszékre; pedig taknyos csecsemő, örüljön, ha kicserélem a vizes pelenkáját, nekem ne osztogasson babért. Birkózzék velem, mint kisgyerek az apjával, és a birkózásban erősödjék."1

A mottóként választott gondolat nyomán kihívásként is értelmezhetjük Weöres költői örökségét, amely célzott szándéka szerint olvasóinak nevelésére, épülésére szolgál: "...ne csak az ember olvassa a verset, a vers is az embert. Átvilágítani és felrázni óhajtlak..."2 De miben nyilvánul meg ez a költői szándék? Mivel szembesít Weöres életműve? Nyilatkozataiban, vallomásaiban, verseiben viszsztatérő elem a valóság megismerésének szándéka, a valóságismeret fontosságának hangsúlyozása. Milyen valót tár föl a magát "költő és kutató"3 közti átmenetnek tekintő Weöres? *Protohomo* című epigrammája lényegében a görög bölcsélet4 emberismeretének törekvéseihez köthető: "Az ember akkor lesz ember, / ha átvilágítja mélyéig önmagát". Mit tárhat föl ez az átvilágítás? Az alábbiakban e kérdésekre próbálunk választolni, amikor a weöresi "való" értelmezésére vállalkozunk.

Weöres Sándor életműve tíz esztendeje zárult le. Mennyiségében és minőségében egyaránt gazdag költészetét sokrétűségének megfelelően számos oldalról megközelítettek már. Monográfiák, tanulmányok sora értelmezi és értékeli alkotásait. Ezek közül kiemelkedik Szentkuthy Miklós 1947-es, Weöres addigi alkotásait rendkívüli jelentőségűnek értékelő, az addigi életmű lényeges sajátosságát, szintézisreemtő voltát hangsúlyozó írása. Szentkuthy "»elvi« tanulmánya" a korabeli irodalmi élet álproblémáinak tükrében mutatja be a költő életleti művészetét. Zárógondolata ekképpen hangzik: "Egy nagyszerűen zöldellő fát mutatunk be — Goethe ízlése szerint —, szürke teóriák kiegészítésekként"5 A szürke, erőltetett esztétikai programoktól, a realizmus-vitától függetlenül (és fölöttük) olyan szintézisként jelenik meg ez a költői világ, amelyben a legtermészetesebben kapcsolódik egybe a "legvaskosabb paraszti földiesség", a realizmus a mítoszok világával, a légies könnyedséggel és a keleti metafizikával.

Szentkuthynak ez a weöresi költészet kiteljesedésekor megfogalmazott tétele a mintegy négy évtizeddel később beteljesedett életmű egészére is érvényben maradhat. Öntörvényű költői univerzumát bejárva koncentrikus körök mentén haladhatunk, amelynek centruma a "való", amely "szebb, mint minden mese" (*Fű, fa, füst*). A való, amely a Weöres Sándor megélte élmények foglalatja: köztük családi emlékek, szerelmek, a természeti környezet kimeríthetetlen inspirációja, olvasmány- és fordítói élmények. De mindez a költő vallomása szerint "...csak akkor jelentkezik a verssé válás lehetőségével, sőt kényszerével, mikor már... nem a külvilágból jön felénk, hanem saját alkatunk mélyéről merül föl, mint a telt vödör a kútfenékről"6 E kút vize, költői alkatának mélye keltette életre azt a bárki számára megélhető valót, amely a varázslatos álom-

képektől a vérbő naturalista metaforáig ívelő képalkotásaiban, újra meg újra "rímberántva"7 válik verssé.

A mítoszok realitása

Az olvasmányélményeiből sarjadó "doc-tus"-költészet is ezért illeszkedik szervesen az életmű köríveibe. A túlvilági létet firtató Gilgames, a pokoljáró Istar, az eszméletünk urává magasztosuló Orpheus az eredeti mitikus hősöknek csupán attribútumaival rendelkezik. Figurájuk a weöresi kút mélyéről eredő víz tükrén jelenik meg. Ez az áthargolás mentesíti az eklektícizmustól és teszi egységessé életművét. A különböző mítoszok világából inspirációt merítő alkotásait — parafrázisait és önálló témáit egyaránt — sajátos szinkretizmus teszi sajátosan weöresivé. Ahogy Apuleius a III. századi vallási szinkretizmus irodalmi dokumentumában hosszasan sorolja az ezernevű, ezeralakú Egyetlen istenség alakváltozatait8, úgy sorjáznak Weöresnél a mitikus és pseudo-mitikus történetek az Egyetlen kérdés, az emberi létezés, az "Ismerd meg magad!" apollóni üzenete körül. Ellentétben a római íróval, nála nem a válasz egyértelmű, hanem a kérdés. Bár ez a kérdés tekinthető az emberi valóság konkrét, megfogható részének, önmagában álló puszta racionalitása a művészet szempontjából terméketlennek tűnik. Természetszerűleg töltene be a válaszok illanó, lebegő sejtései struktúra-formáló szerepet a költeményeinek tartalmi-képi világában. A különböző válaszok így, együttesen alternatíváká értékelik át egymást.

Ebben a megközelítésben életművének egyik kiemelkedő darabja, a *Harmadik szimfónia* három része az abszolútum és az emberi lélek viszonyának három mitikus színezetű felfogásaként is értelmezhető. Bár számos vallásban, misztikus irányzatban (akár egymásra hatóan vagy egymástól függetlenül) körvonalazódó válaszokról van szó, alapvonásaiban mégis csak jellegzetes, egyes rendszerekhez köthető szemléletmód kap-

csolható az egyes részekhez. Az I. rész a hindu bráhman-átman azonosság tanát idézve a földi, halandó lét és az isteni, halhatatlan szféra ellentétpárjától a világlelek és az egyéni lélek egybeesésének megvilágosodás-szerű felismeréséig ível:

"Ne kérdd a veremtől jussodat.
Te vagy a vadász és te vagy a vad
S távol a hatalmas: az is te magad.
Ó odafönn
Merev csillámú közöny,
És sorsba burkolt lényed idelelni
Rengés, mely sose pihen

...
— madárka sír, madárka örül —
piros gerendák közül kidagadva
lág szemmel nézel magadra."

Ahogy — a *Vers születése* szerint egy benső, meditációs élményből fakadó — Örök pillanat című versében írja: "Így néha megérezheted / önnön-magadban Istent". A jelképes vadászat, az üldöző és az üldözött azonossága refrénszerűen, háromszor is ismétlődik. Ebben a középkori keresztény szimbolika "egyszarvú-vadászat" legendája is fölidéződhet, hiszen az Angyal üdvözléssel párhuzamba vont témát az Isten utáni vágy beteljesüléseként is értelmezték.

A II. részben az égi létezésből a földi létbe szakadt lélek útja visszafordíthatatlan:

"Ki merne sügni neked
Arról, hogy mi lett veled?
Melyik ég rejté helyed?
Órzi-e gyöngyeidet?"

Az "itt" és az "odafönn" világa ellentétpárként jelenik meg ebben a kontextusban: a "hangzón" és az "egyetlen, arany csend" áthidalhatatlan különbözőségében. A paradicsomi kitaszítottaságot idézi föl az égi "vilámló kút" képe, a lélek egykori, eredeti származása. E tragikusra hangolt viszonyt a résztvevő szeretet oldja: a refrénszerűen visszatérő sorvariációkban a páva és a rózsza — a keresztény szimbólumrendszer Krisztus- és Mária jelképei — szegődnek társul, megosztva az "itt" szférájának gyötrelmeit:

"Tipeg a páva veled,
remeg a rózsza veled,
fáradtan rád-hajlanak,
megosztják alvó-helyed."

A II. rész ismét más választ ad az azonos kérdésre. A lélek istenség iránti vágyát, a szerelmi vonzalom és egyesülés analóg értelme fejezi ki. Bár számos vallásos-mitikus rendszerben megjelenik a szerelem effajta misztikus értelmezése, a pillangószárny, "lehellet", keresés, kutatás, üldözés motívumai az antik Erősz/Amor és Pszükhé/Psyche történetet idézik föl. Azét a mítoszt, amely — különösen a platonista és neoplatonikus értelmezésben — szerelmi történetben fejezi ki a lélek isteni szféra utáni örök vágyát, végső egyesülésüket. A lenti és fönti világ viszonyának I. részbeni lényegi azonossága és II. részbeni dualitása ebben a részben szintézisbe kerül: egyszerre az elérhetetlen lan-kadatlan kutatás és az egység fölismerése.

"Hasztalan üldözöm zajban, csendben,
nem érem el soha: itt van bennem,
vad futással ő űzi magát"

Az Amor-Psyche történet e jelentése más műveiben is megjelenik.

>>>>> folytatás a 12. oldalon

Sárosi Csaba rajza

>>>> folytatás a 11. oldalról

Például a Psyché-ciklusban: "Mindég Amor karjában égek, / A Lélek és a Szerelem // külön nem válható sosem" (*Psyche confessiója*). Önelemző *Toccata* című művének zárószóiraiban szintén sajátos szinkretizmusban olvad eggyé az eljövendő, boldog világkorszak uralkodó Buddhájának, Majtréjának a képzele az antik kozmikus szerelemis-tennel, amely egyszerre a kezdetektől jelen-való, ugyanakkor a halandó létezéshez, a lepke/Psychehez kötődő princípium:

"a nevem
Majtréja, Amor,
szerelem,
ős-kezdet óta
Itt vagyok,
De a lépkevel meghalok."

Ezt a szinkretikus gondolkodást erősíti meg egyik nyilatkozata is: "...számomra a keresztény misztika vagy keleti misztika meglehetősen azonos." 10 A mítoszok, vallások, misztikus rendszerek lényegi azonosságát vallja, mindben az emberi lélek valóságban túli megragadásának örök vágya az alapmotívum.

Ez a felfogás, amely tehát az emberi kultúra mély egységét veszi alapul, az egyazon kérdésre föltett válaszokat egy téma variációiként tárja elénk. Ehhez hasonlóan organikus folyamatnak tekinti az irodalmat is, olyan láthatatlan fundamentumnak, amelynek szerves egymásra-épülését hangsúlyozza: "egy-egy költő-oeuvre nem magában álló sziget, hanem inkább az erdei szálfához hasonlítható: az elődök lombjából növekszik, virágzaskor a többi fával hímport cserél, és az utódok táplálkoznak belőle." 11

DEMÉNY PÉTER

Catullus gyertyája

Csehy Zoltán címei arról árulkodnak, mennyire fontos a költő számára a forma. *Altatódal* (XI), *Leoninusok* (XVI), *Kardal* (XIX), *Kontakionmorzsák* (XX), *Pantunok* (XXIV), *Quaszída* (XXV) — a forma kötetbeli jelentőségéről még egy foghíjas felsorolás is sokat elárul. A különböző műfajok, ritmusok, stílusok kifogástalan ismerete igen művelt és tudatos költőt feltételez — gondoljunk csak arra, milyen kevesen tudnák megmondani, mi is az a "kontakion", vagy mit takar a "pantun" fogalma. Olyan alkotó verseit olvassuk, aki nem fölrúgni szeretné a tradíciót, hanem megtanulni. Csehy kivételes műveltsége főleg a görög-latin irodalomban öleli föl, de "alagyái, danái, elegy-belegy iramatai" között találunk japán vagy arab ihletésűeket is.

Nem szeretném megkerülni az értékelést; nem akarok úgy eljárni, mint az a férfi, aki a háziasszony főztjét dicséri, ha már a szépségét nem dicsérheti. A forma fogalmát sem azért emlegettem annyiszor, mert feltétlenül el kellene/lehette választani a tartalomtól, hanem azért, mert úgy érzem, maga a költő is a kísérletezést szerette volna kiemelni; már a kissé mentegetőző, viccelődő címmel arra irányítja az olvasó figyelmét. A kötet verseit talán azzal a szóval lehetne a legjobban jellemezni, amely a *Pantunok* alcíme: *formapróbák*. Nehéz ezt megfogalmazni, elemző nyelven leírni: mintha Csehy Zoltán ütemeket, hosszú és rövid szótagokat, ritmusokat bir-tokolna, és keresné az ezeknek megfelelő nyelvet. Egyáltalán nem lekezelően mon-

A "sültrealista"

Látszólagos paradoxon a különösen kései interjúban kifejtett hangsúlyos racionalitás, szkepticizmus. Különösen a Domokos Mátyás készítette interjúban fogalmaz élesen: "WS: Azt, ami a valóságon túl van, azt az ember nem tudja megragadni... Nem tudunk olyat konstruálni, ami az életben jelen ne volna, legfeljebb az életbeli elemeket szétvagdaljuk, és másképp állítjuk össze. — DM: Ezek szerint te, a mítoszok költője, sültrealista vagy? WS: Hát attól félek, hogy igen." 12 A mindennél szebb "való" elve itt a természettudományos tételek kérlelhetetlen egyértelműségével határolja be a lét anyagi determinizmusait. Például a létezést mint "világ-mélyi" utazást bemutató *De profundis*-ban:

"hisz egymáson élőködve élünk,
más halálán életet cserélünk:
a föld rendje ez.
Tesvér itt a kő, fa, állat, ember".

A *Világ törvénye* című epigrammája is ezt a tételt variálja: "Öltönyöd, étked: a dög s a növény... Hogyha nem ölsz, éhen halsz — ime, akkor is ölsz."

Bertha Bulcsu 1970-ben készített interjújában a "— Mit gondolsz, miért vagyunk a világon?" kérdésre adott válasza: — "Nyilván biológiai szükségesség. Ugyanazért, amiért a gombák, virágok, állatok. Oka a szaporodási ösztön lehet... a spermákból és a petékből létrejön az élet. Ez minden, ez így van..." 13 A "való" e lakonikus summázatai is jelzik embercentrikusságot 14 mellőző/meghaladó törekvéseit. Ugyanakkor költészete mindennél ékebb bizonyítéka annak, hogy a realitásnak biológiai determináltságunk-

kal egyenrangú ténye a mitikus színezetű gondolkodás. A racionális kérdésre adott misztikus sejtetések varázslata.

Az életművel való "birkózásban" talán ebben erősödhetünk meg: legfeljebb a kérdéseink bizonyosságában bízhatunk. "A jövő: a számunkra ismeretlen elementumok korszaka. Ezért sem adhatnék semmiféle tanácsot a mai fiatalnak vagy a jövőendő emberének. Hiszen a magunk világában is, mint a karmok, fenekednek ránk a kérdőjelek." 15

Jegyzetek

- 1 Weöres Sándor: *Köszöntés. Egybegyűjtött írások*. Magvető Kiadó, 1981. I. 8. o.
- 2 Weöres Sándor: *Köszöntés. Egybegyűjtött írások*. I. 7. o.
- 3 Domokos Mátyás interjúja. In: *Egyedül mindenkivel*. Szépirodalmi Kiadó, 1993. 349. o.
- 4 A Delphoi jósa felirata: "Ismerd meg magad!"
- 5 Szentkuthy Miklós: Weöres Sándor. In: *Magyar Orpheusz* 270. o.
- 6 A vers születése. *Egybegyűjtött írások*. 243. o.
- 7 Weöres Sándor *Naplójegyzetek*: "rímbe-rántok tücsköt-bogarat"
- 8 Apuleius: *Az aranyznamár XIV. könyve*
- 9 *Egybegyűjtött írások* 241. o.
- 10 Weöres Sándor és Károlyi Amy a vatikáni rádióban. In: *Vigilia* 1970/6
- 11 A vers születése. E. i. 242. o.
- 12 *Egyedül mindenkivel* 362. o.
- 13 *Jelenkor*, 1970/12.
- 14 "Az embercentrikusság és az emberi butaság egy és ugyanaz." *Költő házaspár*. In: *Egyedül mindenkivel* 366. o.
- 16 Nádor Tamás interjúja. In: *Műzsák és meseterek*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Bp. 1984

dom, amit mondok — sokkal szimpatikusabb ez a bevallott keresgélés, mint valamilyen öntelt biztonság. A költő vállalja, önironikus gesztussal állítja, hogy még nem találta meg mindazt, amire vágyik; széttöri a nyelvet, mint a *Quaszída* című versben, szokatlan módon választja el a szavakat, máskor mítoszgarázst emleget (*Tranzisztoros*, V. lap) vagy tudományos ülésre küldi el Ámort (*Elégiák könnyű kézzel*, XXX.) — mindent megtesz, hogy teremtsen magának valamit. Furcsa módon versei akkor a legjobbak, mikor egy picit elengedi magát, mint a japáni egyes miniatűrjeiben, például a nyolcadik-ban:

Ágyamon seb vagy. (L.)

Vagy a tizedikben:

Három hullával
este visszatért hozzám a Szajna.
Azt hitte, még szeretem. (LI.)

A tizenegyes számú egysoros a kötet egyik legszebb verse:

Gyertyám benned ég. (LI.)

A fentebb idézett egysorosok tökéletessége már-már Weöresre emlékeztet: annyira tömörek és titokzatosak, mint azok, amelyeket ő írt. Ugyanakkor az idézetekből látszik az is, milyen fontos szerepet játszik ebben a költészetben az erotika és a szerelem. A kötet záródarabjában, a *Catullus*-ban (melynek alcíme: *Catullus-variációk, -átköltések, -felreértések, -fordítások*: ebben a könyvben szinte minden töredék, próba, félreértés vagy változat; rájátszás ez a már emlegetett bizonyta-

lanságra) a költő legjobb formáját hozza. Olyan üdén tud pornográf lenni, ahogy talán csak Catullus tudott az egész világ-irodalomban, s közben egymást követik a bravúrok:

Álmodozz költő, ha a vesztéd érzed!
Álmodozgatsz, s ez tüzel úgy föl újra.
Hány királyt öltek meg az álmok és hány város esett el! (LXXII.)

Naso dolgoz! Kár dugdosni e férfi(-)erényét!
Dugják őt elegen: munkapad a feneke. (LXXXIV.)

Cato, vicces eset, neked való épp
Szörnyen jópofa, hát fülelj s kacagj!
Nevess csak, ha Catullust kedveled még,
mert lesz min: fura dolgokat mesélek:
egy taknyost lefüleltem, épp a nőmmel
dugtak. Venus! A farkam éig ért már
s bot híján nekiestem alfelének. (LXXXV.)

A vers, illetve a versek vagy variációk, átköltések tizenöt lapon át tartanak, és kevés marad el közülük attól a szinttől, melyet a fentebbiek képviselnek. A *Catullus* nemcsak azért nagyon jó zárása a kötetnek, mert kiegyensúlyozza a korábbi tollhibákat, hanem azért is, mert egy nagy költő felé mutat, akinek a bizonytalanságai is jelentősek lehetnek. Fontosnak érzem, hogy látszik ez az út; a tévedés mindig létező lehetőségét vállalva talán ki lehet jelenteni, hogy ami ebben a kötetben megvan, az csiszolódhat, de el nem tűnhet.

Csehy Zoltán alagyái, danái, elegy-belegy iramatai Kalligram, Pozsony, 1998. LXXXVIII lap

BALÁZS IMRE JÓZSEF

"Ki emlékszik a holnapi napra?" Hervay Gizella költészetéről

Egyenes adás

Hervay Gizella verseit olvasva szinte elkerülhetetlen, hogy történetét ne kerekítse az olvasó, az irodalomtörténész, az érdeklődő azt a verskorpuszt, ami van, ami megmaradt. Olvasó, irodalomtörténész, érdeklődő, mondom. Mindegyikük története más, mert másvalamit keresnek, más a "test", amit megolvasnak. Máshová érkeznek, mert máshová készülődnek. Éjjelilámpa fénye alá, meghitt együttlétre egy könyvvel, vagy könyvtárba, ahol könyvespolcok és kartékos szekrények vannak. Vagy zárandókútra, felkeresni egy személyesen, netán elbeszélésekből ismert helyet, egy rítus színhelyét. Képekben beszélek, olvasásmetaforákat sarkítok, mert így megteremthető az illúzió, hogy az olvasatok, olvasási módok elkülöníthetők egymástól. Az illúzió része az is, hogy az olvasó elsősorban: olvas, a műre kíváncsi, ami valószínűleg nem "maga a mű", hanem a mű-amit-olvasnak, vagyis egy személyesé váló képződmény. Az irodalomtörténész is olvas, de folyton hozzáolvas még "egyebeket" is a műhöz, bekötött folyóiratkollekciókat, kritikákat, és más műveket, amelyek egymás olvasatait írják át. (Voltaképpen az olvasó is így olvas, csak a kezével, ahogy lapoz a könyvben, nem érzékeli az imént-lapozott, súlyos, bekötött folyóirat-kollekciók, díszkötéses kötetek súlyát, ezért miközben olvas, elfeledkezik arról, hogy léteznek.) Az irodalomtörténész ugyanakkor ír, leírja az olvasást és hozzáolvasást, kartotékot, színhelyt teszi a korpuszt, felkereshetővé téve azt mások számára is. Illúzió, mondom, mert a különféle olvasási módok egyidejűek, vagy, ha sor kerül elkülönítésükre, akkor kísértetek inkább, valami elfedett, másképpen láthatatlan (és mégis: érzékelt) elem megtalálása.

Történetét írja magát a Hervay-költészet az olvasás folyamatában, egy olyan közegben, amelyet ő maga teremt meg a versek köré. Ezek a versek állandóan "kibeszélnék" önmagukból, számbaveszik a környezetet, a tudat és a test gyarapódásait, veszteségeit, egy helyszíni közvetítés pontosságával. De közvetítésről van-e szó, s ha igen, mi az, ami közvetítődik? Elég kimondani: ötvenes évek, hatvanas évek, hetvenes évek — folytatni lehet 1982. július másodikáig —, és melléjük tenni a megfelelő Hervay-verseket? *Hová* helyezzük a verseket, amikor valami mellé helyezzük őket? Helyezzük folyóirat-számok, könyvek, interjúk mellé, helyezzük előismereteink: a korról leírt, elmondott anekdoták, történetek mellé. Ha így teszünk, a Hervay-költészet azzá a kérdéssé és válasszá lesz, amellyel a mellérendeltséghez viszonyul. Rákérdez a világra, amely az egyidejűségben létezik, és válaszol is: "Úlj le, érezd otthon magad!" (Aki az asztalt kigondolta...)

Történetet olvasunk, de kinek a történetét? Szembe kell néznünk a ténnyel: az alig tizenöt-húsz éves versek is, akárcsak a harminc-negyven évesek, egy bizonyos történeti tudaton keresztül átszűrve jutnak el hozzánk. A történet nemcsak a Hervay Gizelláé, a miénk is. Az, hogy egyes versek az

összegyűjtött korpuszból itt és most nem "aktuálisak" (ahogy néhányuk a költő számára sem volt már az egy hetvenes évekbeli nézőpontból), magát a történeti tudatot mutatja meg működésében. A vágy, hogy mindig saját magunkról, saját aktualitásunkról akarunk olvasni, kiüresedik, ha nem talál alternatívákat — mert minduntalan ugyanazt olvassa. Szerencsés esetben viszont kiegészül a kíváncsisággal, hogy arról az énünkről olvassunk, aki voltunk, aki lettünk volna, aki helyett Hervay Gizella leélte egyenes adásban rögzített életét. Ez lehetne saját történetiségünk "megjátszása", kockára tétele. Ki olvas? kinek a könyvét olvassa? mivé olvas? — kérdezhetnénk.

Hervay megtagadta első kötetét — egyetlen versét sem vette fel 1978-as válogatott kötetébe —, sőt "elvesztette" már 1970-ben, amikor az interjúkészítő kölcsön akarta kérni, hogy dokumentálódhasson belőle. Könyvégető gesztus, amely egy más időpillanatban akár magyarázatra is szorulhat. Mert, igen, mondható, hogy Hervay költészete a bizonyosságtól a kétely felé halad (hogy azután végül egy újabbfajta bizonyosságot találjon

meg?), és hogy a kétely felől nézve a bizonyosság hamissá lesz. Aki éppen kételkedik, akinek létmeghatározója ez a kételkedés, szembenállás, tűzbe veti a bizonyosság verseit, teljes terjedelmükben, válogatás nélkül. Mondhatni, a rögzített élet egy szakaszát tünteti el. De ami vers, ami válasz erre az életre, az nem tüntethető el. Mert a *Virág a végtelenben* versbeszéde, képalkotási módja helyenként ugyanaz a Hervay-költészet, mint a későbbi köteteké. Ugyanakkor: nem előzmények nélküli a magyar irodalomban, és nem elnémult versbeszéd. Milyen egyszerű a dolog az utókornak — a "megláttatott jövő" versei helyett ugyanabból a kötetből a "megláttatott múltat" olvashatja, ha kíváncsi rá. Ettől a ponttól pedig a könyvet olvasó stratégia egy történelmi regény olvasásához hasonlíthatna.

És ez mégsem egyszerű. A narrátor eb-

ben a történetben túlságosan "benne van" a világban, amelyről mesél, kommentárokat fűz hozzá, értelmezi, örül neki. "Optimista". De ez így túl kevés, túl egyszínű, és ezért nem igaz. Ha máshonnan közelítünk ezekhez a versekhez, egy olyasfajta hitre bukkanunk, amely számára minden költői, minden fontos, ami történt és történik. Mindent rögzíteni kell és lehet, a legapróbb tényeket és örömeiket is. Ez is optimizmus, de már sokkal árnyaltabb. A hétköznapi költészete, életkép-költészet, ahhoz hasonló, amelyet például Kosztolányi Dezső művelt a *Meztelenül* című kötetben. Kosztolányinál a vers a villamoson látott özvegyasszony, a gépirólány, a színésznő, a dilettáns költő, a pincérlány elképzelt (vagy ismert) sorsa köré épül. "Kékkel-sárgával burkolja be magát, / félarca maszk, a másik meztelen, / valamitől állandóan részeg / s kancsít. / A könnye glicerin, / fiatal mellén hét tördőfés, / méreg az ajkán. / Minden este meghal, / aztán vacsorázik." — írja a *Színésznő*-ben. Hervay *Színésznő*-je ugyanígy a maszk(ok) és a "valódi én" átfedéseit keresi, azt a pillanatot, amikor a színésznő szerepet kezd játszani saját életében, egy jólismert szerep meghosszabításaként. A Kosztolányi-vers beszédmódjához azonban sokkal közelebb áll egy másik, szintén színpadi szituációt újra-teremtő versé:

"Egy püpos lelki gyerek sír,
krepp-papír ruhában, a színpadon.
Anyját siratja, édeskes szöveg szerint,
s anyja, az élő, mint távoli rokon,
meglátogatja, cukorkát hoz s elutazik.
A gyerek sír, eláztatja a rózsaszín ruhát
és felragasztott angyalszárnyait.
Sír makacsul, túlsírja szerepét,
hangjában vádol a megnyomorított
emberiség."

1942, mondja a vers címe, a kislányon keresztül a megnyomorított emberiség sír, mondja az utolsó sor. Ez az a bizonyos problémákat felvető kommentár, ami túlságosan lehatárolja az olvasatot, ami nélkül talán jobban "működne" a vers. De az életkép maga működik: egyetlen képen, jeleneten keresztül egy egész életet tesz kikövetkeztethetővé.

Lehetne idézni persze olyan verseket is a kötetből, amelyek teljességgel "hibátlanok" — életképszerűek, a verse szövege értelmezés nélkül: *Öregasszony, Szombat délután, Festők az iskolában*. És ismét felmerülnek a kérdések: kinek a verseit olvasom? milyen verseket olvasok? ki volt, aki 1970-ben olvasta ezeket a verseket? miért kellett "elégetni" a *Virág a végtelenben*-t?

A kötet egyik ciklusának címe: *Gyermekkorom — háború*. Háborúellenes verseket tartalmaz, mondhatni első megközelítésben. De ez ma valamiért nem hangzik jól. Nem elég meggyőző. Az a háború, amely elvont fogalomként is valóságos volt Hervay és a nála idősebb generáció számára, azóta több nemzedék számára — és szerencséjére — egyre elvontabbá vált. A konkrétumok mutathatják meg mégis, hogy mi a háború. Ezért alakult ki az úgynevezett akciófilm-realizmus, tévéhíradó-realizmus. Ami azonban leginkább megmutatja a háború arcait: az egyéni sors, közelképben. Ahogy Kosztolányi írta: "[A háború] kinek-kinek mást jelent. Az egyiknek azt jelenti, hogy elszegényedett, a másiknak lázat jelent, a har-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>> folytatás a 13. oldalról

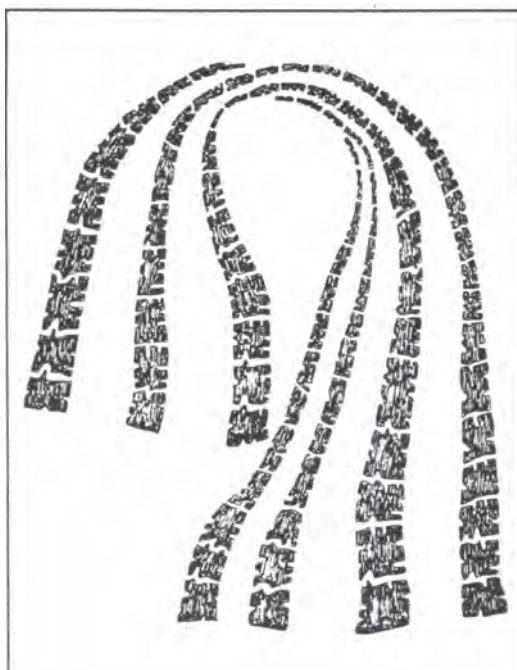
díknak azt jelenti, hogy elesett a fia, a testvére vagy a rokona. Nincs többé egy háború, mint a múltban. Annyi háború van, ahány ember van, ahány író van." Kevés tehát azt mondani Szilágyi Domokos *Halál árnyéka* című rekviemjére, vagy Hervay *Háború után-jára*, hogy "háborúellenes versek". Nem a háborúról szólnak, inkább közelképek "százötven kiszáradt gyomor"-ról, egy "őz-szemű lányról", a Hervay-versben pedig egy öregedő asszonyról, aki a fiát várja haza. Ballada szabadversben, a várakozásról és a várakozás lehetetlenségéről, amely minden évben más-ként mutatkozik meg. A negyedikben így:

"A negyedik évben eljött a szél,
a te hangodon szólt, fiam,
a te hangodat hallottam, s megvettem
neki az ágyat, az ágyadat fiam,
megtöltöttem tejjel a tányérod,
és kenyeret aprítottam belé.
De jaj, nem te voltál, fiam,
mert a dunyhám szétszaggatta a szél,
tányérom fellökte, a tej kiömlött,
asztalom fellökte a szél,
engem is mellbeütött, úgy rohant el —
akkor már tudtam, hogy nem te voltál."

A későbbi Hervay-versek felől olvasva a Forrás-kötetet, különösen fontos a *Kispolgár-album* című ciklus, ahol egy letűntnek, korszerűtlennek vélt életforma mozaikdarabjai sorakoznak egymás mellett: a nagymama arcképe, akinek "két összehorogott tányér közé / egész élete belefért", képek ballonkabátos kismamákról, akik a parkban üldögélnek naphosszat: "Növény-mamák — két kanál cukorra, / passzírozásra bologatva / kötögetnek, horgolnak, kötögetnek, / nézegetik furcsállón, / hogy én mindig csak olvasok." a második kötettel kezdődően, *A fehér tó városa*-ban vagy a még későbbi *Pillanatok*-ban már egyes szám első személyű a nyilonsztyorral, "újságpapírba csomagolt szerelemmel" utazó, cípekedő nő alakja. A szem, amely a *Kispolgár-album*-ban megfigyelő volt, maga is megfigyeltté válik: "Esténként a kamaszok leszólítanak / arcomba bámulnak, / — Mama! — kiáltják utánam röhögve, / és hógolyóval hátba vernek" (*Pillanatok*). Bizonytalanabbá lesz, kívülről megítélhetetlenné, hogy mi van a szatyorcipelés, a "két kanál cukor" és "passzírozás" mögött: a nővényi lét egyszerűsége, kezelhetősége, vagy egyfajta teljességigény, amely át próbálja fogni a világ bonyolultságát. Maguk a Hervay-versek kezdik átértelmezni a korábbi verseket, ahogy a költő ráérez a "külső szem" létezésére.

Nemzedékek között

Beavatkozó külső szemekként vizsgálják Hervay költészetét a különböző nemzedéki csoportosulások is. Az említett helyzet-átértelmezés és átértelmeződés nyilván nem elszigetelt jelenség a kor irodalmában. Az irodalomtörténeti kézikönyvek, tanulmányok a Hervay-költészetet egyértelműen az első Forrás-nemzedékhez tartozóként — Szilágyi Domokosé és Lászlóffy Aladáré mellett — tárgyalják. Természetesen nem egyszerűen azért, mert a *Virág a végtelenben* a Forrás-sorozatban jelent meg. Mégis, némi joggal az előző nemzedék is igényt tartott rá, hiszen irodalmi bemutatkozása az Utunknál és az irodalmi körben 1953-ban történt, tíz évvel az első kötete megjelenése előtt. Ahogy

Hervay mondta egy helyütt: "Engem hamarabb fedeztek fel, mint én magamat."

Őt magát is foglalkoztatta az öndefiníció problémája. 1970-ben, több nemzedéki harc, vita után, de még a Kántor-Láng-féle irodalomtörténet megjelenése előtt Huszár Sándor, az "előző generáció" egyik tagja készített vele interjút, amely aztán, Hervay tiltásának következtében csak 1982-ben jelent meg. Magából a párbeszédéből derül ki igazán, a beszédpozíciók lassú változásából az interjú során, hogy két nemzedékről, kétféle értékrendről van szó; nem csupán Hervay kemény, határozott állásfoglalásából, de a kérdések irányultságából is. "Milyen illúziókat romboltok?" — kérdezi Huszár Sándor, miután Hervay a Lászlóffy-Szilágyi csoporthoz tartozónak vallja magát. "Többek között a ti illúziókat. És az enyémet is. Ezért tartozom én hozzátok is." — mondja Hervay. Huszár mindvégig a kapcsolódási pontokat keresi ("Válaszaid, úgy érzem, engem igazolnak, (...) azt állítottam, hogy az '50-ben és '60-ban indultak lényegében egy generáció"), Hervay mindvégig árnyal, különbségekre mutat rá. A Forrás-nemzedéket illető "vád" mégis elhangzik: "Túl magasan repültök el a közélet fölött. Bizonyos kritikai szemlélet számára ezért túlságosan is komesztibilisek lettetek." Hervay válasza nem is lehetne határozottabb: "Nézd: Szász Jánosék szónokoltak, ti prédikáltatok. Mi beszélni akarunk. A világmegváltás nekünk póz. Mi megérteni akarjuk a világot. Ez nem kevesebb. Ti közéleti életet éltetek, mi éltük a közéletét. Ti eszmékhez akartatok hűségesek lenni, mi az élethez. Ezért vagyunk mi mégis két nemzedék." Ezt az éles elhatárolódást érezhette aztán túlnőzőn a költő — maga mondta ugyanebben az interjúban, hogy "az '50-esek és a '60-asok két generáció, de 1970-ben már sok közöttük a találkozási pont" —, és talán ezért (is) tiltotta le a közlését az Utunkban. Az öndefiníció azonban aligha nem pontos és jól átgondolt: nem egyszerű kinyilatkoztatás, hiszen érvek vannak mögötte.

A beszélgetés során Hervay egy "nem közlésre szánt" feljegyzését olvassa fel, amely saját válaszát tartalmazza a kor viszáterő problémájára. Tömör, lényegretörő miniesszé ez az értelmiségi létről: "Másokat megváltani! Milyen hamis és naiv mese! És milyen gőgös és hazug humanizmus! Menyynyire megaláz mindenkit, akit meg akarnak

váltani! Aki másokat megváltónak tart, az nem veszi komolyan önmagát sem. Az emberek ugyanis csak saját erejükből, saját érzéseikkel tudnak megbirkózni a dolgokkal. Ne exponáljunk nekik érzéseket és gondolatokat, ne kényszerítsük őket szellemi gyarmatosításra! Végezzük a magunk dolgát, bir-kozzunk meg a világgal — s ha ezzel önnön lehetőségeikre döbbszünk másokat, akkor többet tettünk. Az számít, hogy az ember mit csinál, ha jól csinálja, az úgyis hatni fog másokra. Jól. A jóságon nem alázatot értek. Ellenkezőleg. A dolgokkal való szembenézést és az élet következetes végigélését. S a dolgok helyükre rakódnak és nevükön neveződnek." (Az első kötet verseit az a Hervay tagadta meg, aki ezeket a sorokat írta.)

A nemzedékek közötti különbséget Hervay éppen ebben a szerepmeghatározásban látja. Talán túlzó módon, bár Huszár Sándor és nemzedéke mintegy segítik is ezt az elkülönülést. "A mi erős közéletiségünkötől nyilván különböznek is [ezek a gondolatok], mert ez bizony így erősen hasonlít az individualizmushoz. (...) És méltatlannak éreznénk értelmiségi voltunkhoz, ha arra várnánk, hogy »a dolgok végül a helyükre rakódjanak«" — mondja Huszár (kérdés, hogy egy valódi vagy egy kreált nemzedék nevében). Holott, az elkülönülési szándékot mindkét részről félretéve, nem egymást kizáró cselekvési stratégiákról van szó. Hervaynak és nemzedékének ugyanúgy nem kö-zömbös a másik ember, ahogy Huszáréknak sem. Nem megy el mellette anélkül, hogy észrevenné. Más viszont az attitűd, amellyel viszonyul hozzá — beléphetek-e a másik ember életébe? —, más az az életminta-kínálás, amely a kapcsolatteremtés lehetőségét hordozza. Ismerd meg saját lehetőségeidet, én is ezzel próbálkozom, mondja Hervay a látott/elképzelt másik embernek. Én jól eligazodom a világban, van egy életfilozófiám, ami nemcsak az enyém, íme, itt van, használjátok, mondja Huszár Sándor. Nem egyszerűen a saját erők más-másféle felméréséről van szó. Annak különbségéről is, hogy kihez "szól" vagy "beszél" az író/költő. Huszár sokakhoz próbál szólni, azon a szinten, ahol az egyáltalán szóba jöhető olvasók/emberek közötti különbségek nem fontosak. Hervaynál minden életkép-vers mintegy személyes visszajelzés: igen, láttalak, észrevettelek, hétköznapi teendőid között, szatyorcipelés közben, vagy a manikűrösnél. A dilemmát, hogy ki-ről beszéljen a költő, hogy egyáltalán érdekelhet-e másokat, ha magáról beszél, így közelíti meg:

"csak többes számban tudok már beszélni magamról,
csak így igaz az életem.
Csak ez igaz, ami a mások életével egybeesik."

A dilemma azonban nem oldódik fel, még ebben a *Többes számban* című, 1968-as versben sem:

"De akiben lassan építkezik a halál,
akitől naponként, óránként, percenként
elmarja az életet a halál?

.....
Ó, az élet egyetlen közös tulajdonunk.
A halál kinek-kinek magántulajdona."

Később a költő, már egészen más tapasztalatokkal, tragédiákkal a háta mögött, ezt a

gondolatot is újra-gondolja majd, a *Kettészelt madár* című kötetben, amely a nyilvánossá tett halál, fájdalom könyve. De álljunk meg itt. Vajon ilyen egyszerűen, a másfajta nyilvánosság-értelmezések, a másfajta hatni-próbálás alapján elkülöníthető lenne két nemzedék irodalma?

Ez ismét csupán egy a megkülönböztető jegyek között, ha belépünk az irodalomtörténeti leírást kétségtelenül megkönnyítő nemzedéki jegy-keresésbe. A Hervay generációja más, mert mássá akar lenni. Ez nem csupán a kihez szóljak/szóljunk dilemmájában mutatkozik meg, de a hagyományválasztásban is. És, ami talán ebből következik, a poétikai formákhoz való viszonyulásban is.

Hagyományválasztás, mert nem abból a készen kapott, elszűrített hagyományból építik ki saját versbeszédüket, amit az ötvenes évek egyeteme — legtöbbüknek a kolozsvári Bölcsészkar — nyújt, nyújthat. Ehelyett újfelfedezik saját maguknak József Attila akkoriban kevésbé emlegetett kései verseit, Szabó Lőrincet, Babitsot, és a "polgári" világirodalmat. Innen a versformák szabadabb, tabuk nélküli kezelése, és innen a kultúrában való kötetlenebb mozgás öröme, amely főleg Szilágyi Domokos és Lászlóffy Aladár költészetébe szívárog be, de Hervaynál is lehet találni ilyen verscímet: *Szabó Lőrinc olvasása közben, Derkoviits-kiállításán, Suceavai freskó*. Ettől a hagyománytól elindulva pedig sajátos beszédmodok alakulnak ki, Hervay esetében lecsupaszított, helyenként groteszkbe hajló versbeszéd. "Tárgyas-absztrakt jellegű, a modern magyar költészetben Pilinszky és Nemes Nagy líráját idézi" — mondja róla Bertha Zoltán. A minősítés a maga ellentmondásosságával együtt pontos: a tárgyak szinte tapintható jelenléte a versekben egyfajta absztrakttá válást is megenged. A tárgy nemcsak önmaga a Hervay-versekben. Nem is feltétlenül "jelkép". Valami más is, mint önmaga, azáltal, hogy belekerül a nyelvbe, mint nyelvi tény: "Nem tudom azt hazudni, hogy cserép a polcon. Csak: Polc. Cserép. Szék. Szőnyeg. Még a pontok is hamisak. De az még elviselhetetlenebb, hogy még egy szobában sem lehet rendet teremteni!" (Rend)

"A szó nem hasonlat többé"

Szilágyi Domokos a trópusoktól búcsúzik 1969-ben, Hervay lényegében ugyanezt teszi már 1968-as, *Tőmondatok* című kötetében:

"Tőmondatokban gondolkodom.
A kanálnak nincs fénye, csak fogása van.
A kásás hó nem emlékeztet semmire.
Belelépek."
(*Tőmondatokban*)

Hervay megpróbál hasonlatok nélkül beszélni, hogy érzékeltesse: a világ idegen, megismerésre vár. "Mi megérteni akarjuk a világot" — mondta a már idézett interjúban. A hasonlítgatás, sőt a névadás által az ember "lakhatóvá", "használhatóvá" teszi a világot, ugyanakkor viszont megismerhetetlenné is. Az emberit leli fel mindenben, amit megnevez: "nem a dolgokat nevezték meg a szavak, / csak azt, ami az emberiből hozzájuk tapadt." Azóta tudjuk, hogy Székely János "kis, személyes világképe", amely már a hatvanas

években készen állt főbb vonalaiban, hasonló premisszákból indult ki. Hervay nincs egyedül a megszólalás problémaként érzékelésével: "Hogy egy tükörben mit látunk, az nemcsak attól függ, amit tükröz, hanem magától a tükörtől is. Ha egy tudattal rendelkező lény reflexiója olyan világra irányul, amelynek nincs tudata, a reflexióban nagy valószínűséggel olyan világ jelenik meg, amelynek tudata van. Az ember, mint világ-reflektáló, szükségképp emberiesíti a reflexiót. (...) Igazuk van a panaszkodóknak, a világról nem lehet emberi nyelven beszélni. Vagy ha lehet is: nem mindig, nem szükségképp, korántsem minden vonatkozásban lehet" — írja Székely János *A valódi világ*-ban. Ezt a "nem szükségképp", "nem mindig"-élményt hordozzák a Hervay-versek ebben a korszakban. És mégis: beszélni kell, valaminek hordoznia kell az emberit, ha másért nem, védekezésül, mondja a talán leggyakrabban idézett Hervay-sor: "Ember vagy. Egyedül. Élsz. Vedd magad!"

Ez a nyelvhez való viszonyulás hozza magával a groteszkbe hajló látásmódot is, amely színezi a világmegismerő-magatartást, időről időre tudatosítva, hogy a megismerés akadályokba ütközik. Egyben minimálisra csökkenti annak lehetőségét is, hogy a teljes megismerésre való képtelenséget tragikusként fogja fel a szemlélődő ember:

"Nem tudom, milyen a krokodil szája kitátva.
Az állatkerben csak messziről láttam,
s az állatkerben nem olyan,
hiszen világos, hogy nem olyan
a krokodil szája kitátva,
mint a krokodil szája kitátva."
(*Nem tudom, milyen a krokodil szája kitátva...*)

A Hervay-versek ezentúl szűkszavúbbakká lesznek, hiányzik a "mint" szócska, a párhuzamos világok viszont itt is léteznek — képviségükben telítettek ezek a versek, a tárgyak és az ember továbbra is egymásba csúsznak, mert nem lehet másképp, mondja a Hervay-költészet, tárggyal az emberi, emberivel együtt a tárgy: "doboz gyufa a fejünkben — / gyújtunk, amíg van belőle" (*Igy*).

Paradox ez a költészetfelfogás, hiszen a Hervay-versek egyik alapeleme éppen a referencialitás — a külvilágra vonatkoztatottság, a másokra való odafigyelés, a hétköznapi beemelése a versbe. A vers a külvilágról

szól — amelyről nem lehet beszélni. Ilyen formán vagy az a bizonyos "emberi" válik a külvilág közvetítésének szervezőjévé, vagy egy kiürült világról szól a vers, amelyben az "emberi" értelmetlen: "Egyvalaki feltalálja a lámpaernyőt, / Másvalaki emberi bőrt feszít rá" (*1 x 1*). Másfelől talán éppen ez a felfogás teszi lehetővé, hogy olyannyira "egyes adásban", körülírások nélkül, olyannyira egyszerűen tudja elbeszélni egy szerelem történetét több kötetet keresztül. Nem szenvedély nélkül, nem hideg racionalitással, de kíméletlen pontossággal:

"Hát végigcsináltunk mindent,
amit két szerető egymással megtehet.
A lebegő jószág láthatatlan maradt
körülöttem,
hát hogy megláss mégis,
nagy főben leköptelek.
S most pompás, hogy én is
szégyellhetem magam."
(*Ennyi*)

Ismét felmerül a kérdés: hol húzódik a határ a magánélet, a közvetített magánélet és a költői nyilvánosság között? A versek referencialitása hozzáférhetővé teszi-e a szöveget más számára is? "Megnyugtató", általánosan érvényes válasz nincs ezekre a kérdésekre. Hervay költészetének a válasza: csak így lehet. Ezt csak így lehet, elmenve az "emberi" határáig, még ott is, ahol éppen az emberi viszonyokról van szó. Nyugtalanító költészet ez, mert mindennek a legmélyéig jut el — ameddig egyáltalán el lehet jutni. És ugyanakkor megnyugtató is, hiszen van valami rituális ebben a pokoljárásban, a szembenézésben az idegennel, valami, ami a szükségszerűséget hordozza.

Egyre szűkszavúbbá lesz ez a költészet, egyre töredékesebbé, és mégis: a töredékek egyre nagyobb egységekké állnak össze. A *Zuhanások*tól kezdődően minden Hervay-kötet vagy ciklus lényegében egyetlen nagyméretű vers, ahol a mozaikká széteső képek dialógusba lépnek egymással, személyes emlékdarabkák, ironikus kommentárok kerülnek monumentális víziók mellé. A *Zuhanások* ugyanakkor már-már profétikus vers. *Oratórium három hangra*, mondja az alcím, s a megjelenési év, 1978, szinte követeli a három hang beazonosítását: Szilágyi Domokos 1976-ban lett öngyilkos, Kobak/Szilágyi Attila pedig, a közös gyerek 1977-ben halt meg a bukaresti földrengésben. A "három hang" referencialitása nyilván nem ennyire erős, nem is lehet, hiszen Hervay már 1975-ben elkészült oratóriumról beszélget Marosi Ildikóval, az *Utunkban*. Ismét az olvasói pozíció hirtelen megváltozásáról van tehát szó — a másként-olvasásnak csak a lehetősége van a szövegben, magát a változást a szövegen kívüli körülmények hozzák.

Az a fajta látásmód azonban, amely itt (talán utoljára) jelen van még — a távolságtartás, groteszk szemléletmód lehetősége, amely a mindenütt szenvedést látónak is megadatik —, a későbbiekben végképp átalakul. Az ingadozás a szenvedés szenvedésként való közvetítése és a remény között ("Holnap megint föltámadunk"), amely egyegy fintorral, helyzet-kifordítással lakhatóvá teszi még a világot, egyre kevésbé ingadozás: a versek hátterébe mindinkább a megtapasztalt szenvedés olvasható bele. A *Zuhanásokban* még ilyen részleteket olvasunk:

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

"A lovat verték,
káromkodva verték a lovat.
Az autót dühstaltal
fényesítik.
Mitől fáradt úgy ki
ez a pepitasapkás
emberiség?"

A továbbiakban már nem lehetséges ezen a hangon beszélni. A kései Hervay-versek egy másfajta megtalált bizonyosság versei. Annak a bizonyosságát hordozzák, hogy a személyes lét és a megismert környezet léte egyaránt kudarc, ellehetetlenülés felé tart.

A *Zuhanások* még hatalmas munkával, mesterien megtervezett mű — amely a költő számára valóban mesterség, értelmes cselekvés, és a verssorok összeillesztésének örömeivel jár. Marosi Ildikónak az említett interjúban arról mesél, hogy milyen lendülettel és milyen makacs következetességgel alakította ki a szöveg végső formáját. Nem egyszerűen egy mű keletkezés-történetét világítja meg ez a beszélgetés, hanem magát a Hervay-történetet is, ahogyan ő építette fel magának: azokat a kulcsszavakat, amelyek mentén számára valamiféle értelmes vagy átlátható renddé szerveződik az élete. És ezzel együtt a költészet is, azon a ponton, ahol a szerző és az olvasó énje találkozik: "Mikor rájöttem, hogy mit tudok kihozni belőle, akkor estem neki igazán a munkának. Eleinte semmi sem volt szándékos, minden keveredett — jelen a múlttal, a személy- és idősi kok. Csak mikor ráébredtem, hogy ezek váltakozása a dialógus lehetőségét rejt s ezzel egyben a színpadszerűséget, akkor kezdtem ebben az irányban tudatosan építkezni. (...) Sorról sorra kielemeztem önmagam számára az írás asszociációs logikáját. Így alakult ki az öt "fejezet", I. Szerelem, II. Kommunikáció. III. Otthon, IV. Idő, V. Feltámadás, halál, újjászületés. Mindez spontánul ott lapangott a szövegben, de nem élt tisztán. (...) Ezt a szerkezetet erősítettem, letisztogattam, miközben rengeteg szép szöveget kidobtam a felépítés kedvéért. Mikor ezzel készen lettem, lefordítottam a lapjaimat. Hátral a lapokra különböző színű ceruzákkal minden sorra ráírtam a kép szerkezetét. (...) Utána felvágtam csíkokra s most már a legszigorúbb rend szerint raktam újra össze, újragépeltem, s ha a két szövegrész csikorgott az összeillesztésnél, akkor rímekkel, refrénekekkel ragasztottam össze."

Mallarmé *Livre-jéhez* hasonló vállalkozás ez, noha itt, a *Zuhanásokban* nem annyira az olvasónak szánt tetszőleges újrakombinálhatóságról van szó, amely a mű "nyitottságát" emeli ki. Hervay egy saját elképzelés, saját olvasat szerint rendezi újra a mondatokat. Szerzőként és olvasóként egyszerre tapasztalja meg az újrakombinálhatóságot. Talán nem avantgárd szerzői *gesztus* ez, inkább egy sajátos világértés és egy visszatérő, önértelmezési probléma függvénye. Az állandó újrendezés lehetőségének felismeréséről van szó — és ez Hervaynál személyes probléma is. Az élet visszamenőleg csak úgy tehető értelmessé, ha egy "külső" — vagy egyszerűen: új — nézőponthoz jut az ember. Hervay kórház-versei valami hasonló felismerésből születnek: a lehetséges, szinte-bekövetkezett halál nézőpontja átláthatóbb teszi a múltat: "Innen csak az látszik, ami máskor láthatatlan, ami attól lesz látható, hogy életben maradtam. (...) Jární tanul az

ember megint és ez egészen más, mint menni az utcán tegnapelőtt, és aludni tanul az ember és arra ébred, hogy meglátja hirtelen, ahogy szabályos rendbe szerveződik — mint egy felnagyított óriásmolekula-modell — az élete." (Fehér)

Maga az 1978-as válogatott verseskötet is egyedülálló vállalkozás: a költő nem kronológiai sorrendben vagy kötetek szerint közli a verseket, hanem új ciklusokba rendezi el őket, keverve egymással a ciklusokon belül az *Úrlap*, a *Tőmondatok* és a *Reggeltől halálig* verseit. Hasonló újrendezésekként olvashatóak a *Kettészelt madár* és a *Száműzött szivárvány* és a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* tartalomjegyzékei is — a cím nélküli versek első sorai kerülnek a tartalomjegyzékbe, s a helyenként töredékes, de gondolatritmust, rímeket is tartalmazó tartalomjegyzékek önálló műalkotásokká lesznek. Sőt, az utolsó kötetben a cikluscíme a kötet elején, verseként is megjelennek.

Értelmezésre váró geszturól van szó, kísérletről, amely több irányból is megközelíthető. Egy viszonylag kevéselemű asszociációs mezőt hoz mozgásba ez a kései költészet, a *Zuhanások*nál már felvillantott kulcsfogalmakat és -helyzeteket, mellettük pedig, a már Magyarországon írott kötetekben ez az asszociációs mező kiegészül a vállaltófények, lehallgatókészülékek világával, a történelemmel, a pusztuló/kivándorló falvak

és a gyermekkor képeivel, amelyek az *Űrlap*-ba is bekerültek, és amelyekről itt már szabadabban lehet beszélni. Főként ezekből az elemekből állnak össze a versek, a képek variációiból, állandó újrakombinálásukból. A középkori énekmondók, a népdalok variációkra építő poétikája ez, legalább olyan mértékben, mint amennyire avantgárd poétika. Csordás Gábor írja a *Száműzött szivárvány* kapcsán: "E művek egy olyan kísérleti költészet dokumentumai, amit a legkevésbé szoktak annak nevezni, hiszen nem a forma felbontásával jár, hanem éppenséggel a formaproblémák teljes mellőzésével zajlik." Valóban, a *Száműzött szivárvány* szinte kizárólag két-két négy soros szakaszból álló verseket tartalmaz, amelyeknek verselése, rímelése teljesen esetlegesnek tűnik. Nem ez a kérdés e versek számára, mintha teljességgel el akarnák terelni az olvasó figyelmét a versformákról a képekre, arra az élményrétegre, amely a versek "mögött" van.

Az emigrációban, a személyes gyász kírása után a Hervay-versek egy újabb modalitással árnyalódnak, amelyben maga a kimondás aktusa is felértékelí önmagát. A kimondást gyakorolják ezek a versek mindazok helyett, akik ezt nem tehetik meg, vagy nem merik megtenni. Hervay szamizdatokban közöl, rögzíteni próbálja a szilágysági falvak lepusztulásának dokumentumait, nyilvánosságra hoz, beszél, saját maga és mások helyett:

"tenyerünk sebes a tapstól
reménytelen kéreőnyek aláíratlanul
hebegnek pálmákkal védett fróaszialokon
felszakadnak a szájak sebhelyei"
(halántékunk alatt a beültetett)

Ez a mások helyett-beszélés nem valami-féle alaktalan "mindenki" helyett történik, hanem helyzetek, életutak tökéletes ismeretében. És annak lehetőségével, hogy a kimondás valóban vissza is hasson ezekre az életekre. A *Feketében* című szamizdat például, amelyben Hervay a *Van aki csak szabadban tud beszélni* kezdetű versét közli, a magyarországi magukra hagyott faluközösségeken kíván segíteni, egyfajta civil segélyszervezet, a Szegényeket Támogató Alapon keresztül. Egy ehhez hasonló vállalkozásban, Hervay "öninterjújában", amely nemcsak önéletrajz, de egy egész kor kapkodó és ugyanakkor átfogó rajza — és amely azóta több helyütt is nyilvánosságra került, legutóbb a Látó 1991/5-ös számában — így egészül ki a Hervay- történet utolsó része:

"—Neked miért nem volt maradásod ott-hon?

— Mert a magnószalagra, amire az emberek Szilágyiban rámondták az életüket, a saját lakásomban — amíg én sorban álltam cukorért — rábeszéltek. (...)

— Mit teszel most?

— Rekonstruálom a fejemben a magnószalagokat. Az odapusztult jalkiáltást. Mindennap eszembe jut egy mondat. Följegyzem. Van olyan nap, hogy egész emberi sor-sok jutnak eszembe."

Sok ez, vagy kevés? Életkép-költészet ez is, mint ahogy mindvégig az a Hervay-költészet mennyiségileg is túlnyomó hányada — legalábbis az elemek, amelyek alkotják, ugyanazok. Átalakulnak viszont a méretek a kései Hervay-szövegekben: minden belsővé válik, és mégis túláradóvá, embert meghaladóvá. Ahogy Ágh István írja 1984-ben: "Hervay költészete gépfegyversorozat, összetűz, minden golyó, minden sora halálos, sebesítő, örüljünk, mert élve maradtunk." És mégis: sok ez, vagy kevés? Túl sok, itt és most, mondom. Túl sok volt Ágh Istvánnak is. Félelmetes, de nem idegen vagy érthetetlen — a szövegek, a "melléjük" helyezett dokumentumok ismeretében. Részre Hervay Gizella "pokoljárásának", amelynek lépései olyannyira abszurd és valahogyan mégis következetes módon követik egymást.

Megláttatott jövő?

"A költészet = meglátatott jövő" — írta Hervay Gizella a keresett és megtalált definíció tömörségével, és a rátalálás eufóriájával talán. Töredékes és enigmatikus kijelentés így, itt, most, 1998 októberében. Egészen más értési lehetőségeket hoz mozgásba, mint 1967-ben, amikor mint levéltöredék szélesebb nyilvánosságot kapott egy Her-

>>>>>>>>>>>>>

>>>>> folytatás a 16. oldalról

vay-kötet recenziójában. Kinek a megláttatott jövője? minek a megláttatott jövője? — lehet kérdezni (most már), amikor a kijelentés jövője csak egy tetszőleges időpillanat, amelyet ide-oda tologathatunk egy tengely mentén, meg-megállva Hervay Gizella életének mozzanatainál, vagy utána; amikor a jövő már nem az a jövő, hisz jóval képlekenyebb, jóval mozgékonyabb és sokszínűbb.

Igen, a Hervay-kötetek költészete a személyes lét jövője, folytonos előreutalások sorozata, ha akként olvassuk. Az ártatlan, hazaváró sorok az első kötetben valami másról is szólnak, egy későbbi, meghatározatlan időre kitolt várakozásról, ha a történetet a vége felől írjuk és olvassuk:

"Mind azt mondogatom:
várom a gyerekeket:
téged s a fiamat —
nem bántalak ezzel, csak becézlek,
becézlek, hogy egyser becézz már te is."
(Szerelmes vers lila éggel)

A második kötetben pedig, ahogy a látott fájdalom megélt fájdalommmá lesz a *Temetés Tulcsán* című versben, képszerűen is a majdani megélt fájdalom könyve, a *Kettészelt madár* című rekviem idéződik fel:

"Madárhangon kifejezhetőbb a fájdalom,
a fájdalom hangja nem emberi hang,
sohasem az.
Hallgasd csak, hogy vijjog, sikoltoz,
hogy rikolt,
hallgasd szívedben szörnyű szárnycsapásait,
leselkedik rád, lecsap, szívedbe vágja csőrét,
ragadozómadár, hangja nem emberi hang."

Később, a "növekszem felnőtt halálra", a "szükséghezében szükséghalott"-szerű képek a végső, elkerülhetetlennek tűnő megoldásra utalnak. Megláttatott jövő: mondatok, amelyek életmozzanatokra vonatkoznak, s amelyeket csak utólag lehet egyfajta célelvűség, szükségszerűség bizonyítékainak tekinteni, a már-többet-tudás biztonságos pozíciójából. A teleológia tulajdonképpen fordított: eleve olyan jelek után kutat az olvasó, amelyek csak őt igazolhatják.

Aztán: Hervay költészete önmagának a megláttatott jövője. Nem a változások és a változások irányai azok, amelyek előre beláthatóan következnek egymás után — a versnyelv alakulása a mondatoktól a tömondatokig —, majd a szinte bármilyen sorrendben újraösszerakható mondattörzsekig, képváriációkig —, hanem a képanyag, és a háttér, ahonnan a képek felbukkannak. Ismétlődnek a helyzetek, az életek a Hervay-kötetekben, a képek gyakran visszatérő asszociációs sorokat alkotnak: szerelem — madár — halál, gyermekkor —

szilágysági falvak — szétesés — történelem, nő — hétköznapi tárgyak, cselekvések. Az első kötet *Kispolgár-album* című ciklusának elnéző szeretettel, de felülbíráló hangon írott életképei szinte kísértetiesen, de ismét: szükségszerűen térnek vissza később, a *Reggeltől halálig*-ban vagy az *Úrlap*-ban, a költő saját helyzetére vonatkoztatva. A három hangra írott versek, a versekben megteremteni próbált harmónia — és annak igénye — szintén végigkísérik a Hervay-köteteket.

Megláttatott kollektív jövőképek — paradox módon ez az, ami itt és most leginkább megláttatott múlt-ként mutatkozik meg. Végletek ezek a képek, akár az emberiség jövőjéről van szó a korai versekben ("Mintha csak látnók egymáson a jövő arcát, / átsüt bőrünkön, akár a fiatalság"), akár egy népcsoport jövőjéről a kései kötetekben ("mikor a csont zabálja már a földet / szemek térképét átluggatja / egy évszázadon áthúzó golyó / egy másik időszámításban / (...) megszületik / az elvetélt otthon"). Nem azért múlt, mert megtörtént, hanem mert maga a pozíció múltbeli, ahonnan ennyire "világosak" a jövőképek, ahonnan nézve ezek — fehérek, feketék — a jövő-alternatívák. Hervay költészete, ha úgy tetszik, a megláttatott idő: az éppen aktuális kérdések történeti voltára mutat rá azáltal, hogy olyannyira érzékenyen viszonyul mindenhez, ami éppen történik. Végletességében és abszurdításában tökéletes ez a költészet és ez a sors — mint metafora. Vegytiszta képlet: lehetetlen gyermekkor, ahonnan kinőve egyetlen hitelesnek tűnő lehetőség mindaz, ami szembenáll ezzel a gyermekkorral. Ráébredés arra, hogy ez a világ is hazug, ezzel párhuzamosan egy ellehetetlenülő, de végig egységében őrizni próbált magánélet, betegség, embertelen méretű tragédiák, külső és belső száműzöttség, a hasonló sorsokkal való szolidarizálás, a száműzöttség kimondása mint utolsó értelmesnek tűnő tett. És mindennek a végigírása: tudósítás erről a mások helyett leélt életről.

Megláttatott jövő: a szókapcsolatban maga a lezártág van benne, a próféciák ellentmondásossága. Pedig valamiféle nyitottságról (is) kellene szólnia — a még meg nem valósult lehetőségekről. Látni, meglátni — ezek az igék egy bizonyos eredményt feltételeznek, a látás eredményét. Meglátni — befejezett cselekvés. Vagy inkább történés? Voltaképpen átmenet cselekvés és történés között: mediális ige, mondja a szófajelmélet. Nem vehetünk rá valakit arra, hogy lásson, legfeljebb arra, hogy nézzen. Megláttatni — ez az igealak mintha megoldaná a problémát. De ugyanazt látják-e a nézők azon a helyen, ahová mutat a láttatni kívánó?

Mit látunk, mit nézünk, mit lássunk Hervay Gizella verseiben, versei helyén? A fentebbi megláttatottak mellett (hol van a mellett?) talán egy olyan versnyelvet, versszemléletet — főként a *Tömondatok* és az *Úrlap* verseiben — amely egyedülálló, nem folytatott, de folytatásra váró része a romániai magyar irodalomnak. Írható hagyomány — éppen ezért hagyomány. Mert feltehető neki a kérdés: kinek a, minek a megláttatott jövője? És hogy egyáltalán mi az, hogy "megláttatott"?

A szöveg a Kriterion Könyvkiadónál e-lőkészületben lévő gyűjteményes Hervay-kötet előszava.

HERVAY GIELLA

De profundis

Egy nap kilépsz a fájdalomból,
otthagysz a sóbálságot a hátráló fákkal
és hangtalanul a sárba zuhansz.

Agyagba kövülsz,
hagyod, hogy térképet terítsenek oda,
ahol az arcod volt valaha.

S mikor már nem is sejtenek
talpuk alatt
az átvonuló,
megszólalsz.
Hangod a föld.

Fenn a csillagokat
sorba állította a téboly.
Lenn a mélyben
beomlott alagutak
kihunytt forradalmak fölött.

Jön a hajnal.
A vadribizli-bokor csupa remény.
Szemed helyén kút fakad.
Aztán a mindennapi görcs,
összerándulnak a gyökerek a föld alatt.

Lapít a fűben a csend,
szél fülel,
portyázi a por,
leülekszik az este:
két nap között a béke.

Csend

Elfárad, lemegy a fájdalom,
feljön a halál,
mint éjféli nap a nap
a föld túlsó oldalán.

Mohó az élet a halálban is,
csak most a pusztulásra.
Széthabzsolja önmagát —
imádkozó sáska.

Habzsolom én is a szavakat
egész a némaságig,
ahol a lélek halál felé
fordított félgömbje látszik.

A némaságig és tovább,
ahol elfárad a halál is,
felém fordul a végtelen
és belülről világít.

Hajnal

Lüktet a madár torkában a vekker
és fölcserél.
Ugrik egyet az ösztönök óramutatója.
Tanítóbácsi ujjá emelkedik

az ég alján a magasba,
háta mögül ránc mered
a félelmetes fekete tábla.
Hiába töröljük kopottra,
ránc mered a névsor,
mindnyájunk neve
ábécé-sorrendben.

Mert meghibbant a vekker
és csergett és csergett,
mindig indulni kellett,
földökölve csörömpöltük végig
a jegenyesort
és egymásra zuhantunk,
míg föl nem csergett a vekker
egy árva madár torkában
a fejünk fölött.

Vigh István illusztráció a *Tömondatok* című Hervay Gizella-kötetben

MÁTYÁS B. FERENC

Morfondírozó II.

Egykor, még Kolozsváron, később szomorú sorsot ért családi könyvtárunkban volt egy fehér posztóba öltöztetett kötet-sorozat, magasan a mennyezet alá polcolva, hogy aktuál-ideológiai féltésből kellőképpen száműzve lehessen: gyermek-magasságomnak elérhetetlen régióba. Kós Károly, Makkai Sándor és Nyíró József néhány halina posztóba fogott kötete... Aztán, bár a félelem s az ideológia nem változott, a centiméterekben is kifejeződő kamaszságom hozzáférhetővé tette számomra a román nemzeti egyneműsítés és a szülői féltés keverékindexén lévő regényeket. Talán akkor életem első pozitív találkozását magyarságommal, s kaptam meg azt a maradandó élményt, mely azóta is féltett tulajdonom, bár rég nem birtokolom már azokat a könyveket.

Utoljára akkor vettem kézbe őket, amikor az anyaországba való hazatelepedési útlevelemre várakozva, hatóságilag megfosztva munkámtól, közlési jogomtól és minden más megélhetést biztosító becsületes kenyérszerzés lehetőségétől, más tárgyi értékeimmel egyetemben a könyveimet is elkótyavetyéltem az ószeren, hogy lejben minimalizált ellenértékükért kényeret, pityókát s olykor, ha kedvezett a mesék szegény emberének közmondásos szerencséje, agyonfűstölt, kesernyés, móc-vidéki szalonát is vásárolhassak családomnak, úgy a nyolcvanas évek derekán, a kolozsvári feketepiacon... Szerencsére a fehér halinába kötött tartalmak lelkembe átvándorolt élményeit, melyek oly hatásosan játszottak közre, hogy tollat vegyek a kezembe s a magam lehetséges mértékében részt vállaljak a magyar irodalomból, nos, azokat a meghatározó magyarságtudatot irizáló élményeim nem verethette volna sem hatalmi nyomás, sem anyagi nyomorúság.

És azóta sem. És itt sem, bár tapasztalom, hogy egyre nehezebb ismét megtartanom kevéske mindenemet, ha enni is akarok, s megmaradnom magyar írónak minden magyarok fővárosában, Budapesten, ha írni is szeretnék...

Javaimat ismét kenyérért kényszerülök elkótyavetyélni, hogy fenntarthassam azt, aki vagyok és maradni szeretnék a furcsán idegenné átalakuló közízlés és közígény ellenére is, ahogyan tenni kényszerültem egykor a kőkemény román diktatúrában, saját bőrömmön tanultva meg, számár módjára, hogy a nehéz időkben a példák és példaképek tanulságaiból igyekezzem erőt gyűjteni az ember.

Mert tagadhatatlanul ismét nehéz időkkel élünk — körülöttünk-körülöttem majmolt gazdasági és kulturális ideálok váltak uralkodóvá és kötelezővé a megélhetés szempontjából.

A közérthetőség kedvéért ekképp is mondhatnám: egykor nem volt ínyemre magyar nyelvű román írónak lennem, ma pedig magyarságom eurokonformizálása ellen berzenkedem...

Hiszen csak körül kell nézni: ma holnap szótár nélkül a kezünkben csak félretájékozódhatunk az utcán, a hivatalokban, otthon és lassacskán a vágyaink között is. A közízlés internacionalizmusának lettünk — kiéhezettett zugfogasztóiból — nyílt szenvedély-betegei...

S ha pusztán csak feliratokban majmolt és eszközökben átvett, az egykor oly nagyon irigyelt nyugati csúcstermékek és technológiák reklámszavai özönlötték volna el immár kötelező módon kultúránkat, talán egy nyelvújítási nekiveselkedéssel összhangot teremthetnénk az importált kórszellem terminológiája és az anyánk mellett tanult elsődleges nyelvünk között, mely meghatároz és azonosít még bennünket — mondhatnám: nemzet-té tesz... Mert nem kósza divatról van szó, mely természetesen kerítette hatalmába az évtizedekig vasfüggöny mögé zárt magyarságot, hanem olyan mérvű egyneműsítésről (értsd: "homogénezésről"), melyben a nemzeti nyelv pusztán fogyasztói reklámhordozóvá alacsonyodott.

Olvastam két idegen nyelven is felsőszinten fogalmazó titkárnő, munkavállalói kérelmemre írt, magyar nyelvű válaszelevelét... Meggyőződése, hogy egyik idegen nyelv ismeretük a magyar lehetett... Ezért magyar nyelvért felelősséget érző magyar íróként azt ajánlanám, hogy ne nyerhessen közalkalmazotti vagy közönséggel dolgozó emberfia pusztán szakmai tudása alapján alkalmazást, kérjék számon tőle akár felsőfokú vizsga szintjén, hogy olvasott-e Jókait, Móriczot, Mikszáthot, Kós Károlyt, Nyíró Józsefet... Vagy mást — de eredetiben, magyarul...

Remélem nem veszi rossznéven senki tőlem, hogy kötelezném az elvárható. Hiszen csupán az iskolai tantervek kötelező olvasmányait kérném ellenőrizni olyan

Lugosi Edit faliszőnyege

PÁLYÁZAT

Az Erdélyi Magyar Irodalmáért Alapítvány jelíges kisregény-pályázatot hirdet.

Az Alapítvány nem fogalmaz meg különleges elvárásokat, a beérkező művek elbírálásában az egyetlen kritérium az esztétikai érték.

A pályázat beküldési határideje:
1999 október 31.

A díjak átadására 1999 november 27–28-án, az Alapítvány kuratóriumi ülésén, a hetvenéves írókat köszöntő ünnepségen kerül sor.

I. díj 800 dollárnak megfelelő összeg, amely egyben honorárium is; a Pallas-Akadémia Kiadó megjelenteti az elsőíjas pályamunkát.

II. díj 60.000 forintnak, III. díj pedig 40.000 forintnak megfelelő lej.

Az Alapítvány címe:
4150 Székelyudvarhely,
Szabadság tér, 5. szám.

Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány.

Az Erdélyi Magyar Irodalmáért Alapítvány kuratóriuma nevében,

Lőrincz György, elnök.

korban, amikor az egyszeregy ismeretének számonkérése érvényesülési feltételként aligha kelt visszatetszést. S így minden bizonnyal megoldódna az anyanyelv természetes védelme... Végül is nyelvében él a nemzet — tartja a bölcsélet, s talán nem kellene ennek — bocsánattal legyen mondva: multinacionális kompatibilitását firtatni...

Am hogy visszatérjek a halinába öltöztetett kötetekre, a Kolozsváron egykor elkótyavetyélt könyveket megkerestem és megvásároltam a Petőfi Csarnoki bolhapiacon. A múlt vasárnap Nyíró Uz Bencéjére találtam, de megvásárolta előttem egy fülhallgatója révületében bókászni látzó, kopasz srác. Nem bántam... sőt, mélyseges meglepéssel töltött el a gondolat, hogy íme, minden bizonnyal kelt még érdeklődést az erdélyi néplélek sajátos romantikája... Következésképpen megfér egymás mellett és talán gyermekek számára is elérhető polcmagasságban, az olcsó kigyártású, méregdrága komix az öreg, halinába öltöztetett kötetekkel... Hogy ne csak Donald kacsára emlékezve kereshessenek (ha ugyan találunk) vigaszt benne felnőttként: a társadalmi elesettségek korában, hanem, mondjuk Uz Bencét idézve is, a góbé Eulenspigelt, hogy eurokonform módon is megnevezzem Nyíró József legnépszerűbb hősét, aki engem segített országon, határon, diktatúrán is át a mai hetedhétországig, és remélhetőleg táplál és erősít mindhalálig, ahányszor csak azt éreztetik velem, hogy snassz do-log nyíltan magyarnak megmaradni.

ZENEI CSEVEGÉSEK 13.

Talált hangok?

A 20. század zenéjéről hallgattunk előadást. A lelkes elemző zenetudós és karmester sok mindenről beszélt, de amire különösen felfigyeltünk, az egy jellemzés volt. Az egyik különös hangzású műről mondta: "Ne higgyék, hogy talált hangok összessége". A hallgatók közül sokan gondoltak arra, hogy e tiltás mögött ott lappang a ki-mondatlan lehetőség: a hallgatott zene — bizony — *talált hangok halmaza*.

De miért ne lehetne talált hangokat egymás fölé és egymás mellé helyezni? Abban a tág és szabados értelemben, ahogyan ma a zenét meghatározzuk, ez is belefér. Ilyen esetben, természetesen mi magunk a hallgatók "formáljuk" zenévé a hallottakat.

A társaság a "talált" szó mentén indult el. Egyre-másra röpködtek a variánsok: kitalált zene, megtalált hangok, feltalált hangok zenéje. No, persze még ennél is tovább mentünk: betalált, rátalált, eltalált hangok zenéjéről is szó esett azon az esti beszélgetésünkön. Utána elgondolkodtam: végül is a teljes európai zenénket jellemezni lehetne ily módon. Itt van például a dodekafón zene. Végeredményben *kiszámított* hangokon alapul, függetlenül attól, hogy erre az alapra nagyon kifejező vagy csak érdekes zene kerül. A "barbaró" stílus zenéjére talán az illenék, hogy kőből pattintott, ércből öntött vagy éppenséggel "fából faragott" hangok zenéje. És ha így szépen visszafelé haladunk a zenénkben, úgy a posztromantikus zenéről azt mondhatnánk: szenvedésből vagy éppen ennek ellenkezőjéből, tűzijátékból született hangok összessége. A romantika zenéjét is erőteljesen meghatározó beethoveni zene a *megharcolt* hangok sokasága. Mozart zenéje az isteni sugallatok hangjait gyűjti egybe, szinte csak "írja" a felsőbb erők diktálta hangok sorát.

De mit mondhatnánk Bach muzsikájáról. Vivaldiról, Haendelről, Domenico Scarlattiról? Itt elakadtunk a különös jellem-

zések sorával. Ej, az a BAROKK! Minden olyan rendben van vele. Minden olyan emberi, mégis kimért, kimunkált, kidolgozott és teljesen átértékelve, szenvedéllyel, szépséggel telített. Ki sugalmazta ezt a zenét? Mert hogy KIGONDOZTA, azt a zeneszerzők nevéből nagyon is jól tudjuk. Beszélgető társaságunk elnémult. Mindenki ke-reste a megfelelő szót. Egyesek azon töprengtek, hogy a "talált" ige mentén mit is lehetne mondani Bach zenéjéről? Alighanem egyöntetűen jutottak arra a végkövetkeztetésre, hogy minden igekötős változat alkalmazható lenne. Ez már sejtette, hogy globális vélemény felé tartunk.

Mások a különböző, már felhasznált igéket próbálták alkalmazni: megharcolt, megszenvedett, kivésett, kikalapált, kifaragott, kiszámított és így tovább.

A barokk zenéjében, a megkomponálás olümposzi derűjében, nyugalmaiban valahogy nem illenek bele ezek az igekötők. Egyik sem! A barokk zene kozmogóniájának legtalálóbb meghatározását valaki közülünk a bibliai idézettel hozta párhuzamba: "Kezdetben vala az IGE..." "..." és az Ige vala Istennél" — tettük hozzá önkéntelenül. Megértettük: ez a Bach-i zene, maga az Ige megtestesülése.

Bach zenéjét hallgattuk! És hozzá olvastuk a János evangéliumának kezdő sorait: "... és Isten vala az Ige. / Ez kezdetben az Istennél vala. / Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, a mi lett. / Ő benne vala az élet, és az élet vala az emberek világossága; / És a világosság a sötétségbe fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt. / Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János. / Ez jött tanúbizonysággul, hogy bizonyosságot tegyen a világosságról, hogy mindenki higyen ő általa. /"

Éreztük, megtaláltuk a keresett kifejezést: ez a zene a KÜLDÖTT HANGOK VILÁGOSÁGA.

Nem mondta ki senki, de az evangélium írója és a zeneszerző keresztnévénél azonosságát jöleső megdöbbenéssel ismertük föl. Titokzatos párhuzamok!

TERÉNYI EDE

KÓDEX —

Politikai viszonyainkról amennyire e fekete súrlódások megérdemlik, hogy fehér papírra feljegyeztessenek, jelenleg röviden írok. Midőn Kossuth Törökországból visszatért, többek kíváratára üdvözlő feliratot szerkeszték, nem annyira túlradó lelkesedésből, mint azon meggyőződéssel, hogy az általános örömmámorban tán én kevesebbet mondandók: miről az alíráskor meg is győződtem, mert csak egy kifogás volt, "hogy keveset mondék!" Ha nem bírná ön a feliratot, szolgálhatok véle. — A felirat Kossuthnak nem tetszett, mert testvérnek szólítottuk, mert azt mondtuk: hogy véle fogunk küzdeni, nem "alatta", s mert még feltételt is bátorítottunk hozzá csatolni. Ő e feliratot nyilvánosan nem említé soha, de magány körben neheztelt miatta. — Távoztá után, Kissnek révén egy új felirat keletkezett, melyben az "üdvözlő", "hódolattal", s a "testvér", "kormányzó"-val pótolta. — Kik ezt nem írták alá, ellenségei Kossuthnak, s következetesen az ügynek is —! (...)

— Úgy hallom, Kossuth nemrég amerikai szállítás végett az angol kormányhoz folyamodott. Az elszállítás megtagadtatott, mi igen természetes; Derby csak nem fog Kossuth felszólítására valamit adni! és nem fog segínyt nyújtani a magyaroknak, midőn azt hallja, hogy a kormányzó bankot nyomtat, ágyút öntet, nyeret faragtat —! Kossuth lelkét az emigratio irányában éppen annyi nyomja, mennyit magával hozott szerencsétlen hazánkból — London utcáin még mindig nagy betűkkel hordozzák Shilling subscription, in aid of European freedom! The fund raised to be deposited in the hands of L. Kossuth and G. Mazzini! Melly eredménnyel, nem tudom; vagynak, kik tudni akarják, hogy az összeg nem megvetendő. — Midőn az olasz főnökkkel utolszor találkozám, minék már jó ideje, erős hittel monda, hogy képes minden pillanatban fellobbantani Olaszont, s ezt Magyarország követendő —; a zsarnokok hatalma romra dőlend, és a romokból népszabadság fog felvirulni! Vajha ezt olly könnyen lehetne eszközölni, a milly szép és kíváncsú. Meglehetősen ismerem hazámat, s hiszem, hogy ha szabadító sereg jelennék meg határain, a sereg mint folyam fog növekedni; de kétkem, hogy legyen ember, ki a jelen körülmények közt képes volna, jó szerencse fejében népünket felkelésre bírni, s ha ezt valaki megkísértené, csak nyomort hozna hazánkra, egyébiránt erre éppen annak van legkevesebb bátorsága, ki leginkább hirdeti. Remélem, nem neheztelend ön véleményem őszinte nyilvánításáért, jónak látám, hogy megismerkedjünk, szükségesnek, hogy nézetemet leplezetlenül elmondjam. — Jelen soraimat Mayer barátunk leveléhez akarám csatolni, de újabb időben nagyon el volt foglalva, s jelenleg is néhány napra távol van Londontól, azért indítom válaszat, nehogy úgy járjak, mint a múlt évben, hol minden esendő alkalommal akarék néhány rendet csatolni önhez intézett leveleihez; de mindig vagy korán vagy későn jartam.

Részletek RÓDAY JÁCINTnak SZEMERE BERTALANhoz írt leveléből. London, 1852. október 6. Róday Jácint bencés szerzetes (1814—1889) Világos után Angliába emigrált, a darvinizmus első magyarországi terjesztője. A levelét Albert Gábor közli a HOLMI 1998. 12. számában.

— INDEX

Márciusi évfordulók

- 1 — 170 éve halt meg Benyák Bernát író
- 380 éve halt meg Thomas Campion angol költő
- 150 éve született Radvánszky Béla történész
- 2 — 140 éve született Sólem Aléhem jiddis nyelvű író
- 3 — 230 éve halt meg Bod Péter irodalomtörténész
- 540 éve halt meg Ausiás March katalán-költő
- 4 — 120 éve született Bernhard Kellermann német író
- 280 éve született Giovanni Battista Roberti olasz író
- 5 — 60 éve halt meg Moses Gaster román nyelvész
- 6 — 380 éve született Savinien de Cyrano de Bergerac francia költő
- 7 — 160 éve halt meg Pázmándi Horvát Endre költő
- 30 éve halt meg Simon Magda író
- 325 éve halt meg Charles Sorel francia író
- 70 éve született Székely János költő
- 8 — 80 éve halt meg Kasimir Leino finn költő
- 120 éve született Mechtilde Lichonowsky német író
- 9 — 140 éve született Peter Altenberg osztrák költő
- 125 éve született Lovik Károly író
- 10 — 330 éve halt meg John Denham angol költő
- 70 éve született Lakó Elemér művelődéstörténész
- 230 éve halt meg Páldi Székely István nyomdász
- 250 éve született Lorenzo da Ponte olasz drámaíró
- 100 éve született Tamás Aladár költő
- 11 — 450 éve született Henrik Laurens Sieghel holland költő
- 12 — 790 éve halt meg Nizámi iráni költő
- 30 éve halt meg André Salmon francia költő
- 13 — 100 éve született Kodolányi János író
- 200 éve halt meg Weszprémi István irodalomtörténész
- 14 — 380 éve halt meg Agostinho da Cruz portugál költő
- 230 éve született Kármán József író
- 150 éve halt meg Giuseppe Mezzofanti olasz történész
- 80 éve született Alexandru Paleologu román író
- 15 — 100 éve született Jurij Karlovics Olesz orosz író
- 175 éve született Branko Radicevic szerb költő
- 60 éve halt meg Torkos László író
- 16 — 250 éve született Josef Richter osztrák író
- 17 — 150 éve született Margalits Ede filológus
- 100 éve született Tatjana Sztavru görög költő
- 18 — 125 éve született Jérôme Tharaud francia író
- 19 — 175 éve született William Allingham angol író
- 180 éve született Alecu Russo román író
- 100 éve született Aksel Sandemose norvég író
- 20 — 110 éve halt meg Janko Jurkovic horvát író
- 200 éve született Karl August Nicander svéd író
- 21 — 230 éve született Dayka Gábor költő
- 150 éve született Dimitrie Ollanescu-Ascanio román író
- 22 — 360 éve halt meg Thomas Carew angol költő
- 23 — 180 éve halt meg August Friedrich Kotzebue német drámaíró
- 410 éve halt meg Marcin Kromer lengyel író
- 24 — 170 éve született Vicente Barrantes spanyol költő
- 80 éve született Lawrence Ferlinghetti amerikai költő
- 260 éve született Christian Friedrich Daniel Schubart német költő
- 25 — 100 éve született Jacques Audiberti francia költő
- 26 — 125 éve született Robert Lee Frost amerikai költő
- 27 — 520 éve halt meg Jorge Manrique spanyol költő
- 28 — 325 éve született William Byrd amerikai író
- 100 éve született Karel Konrád cseh író
- 29 — 75 éve született Ottiero Ottieri olasz író
- 30 — 75 éve halt meg Johan Henning Berger svéd író
- 31 — 70 éve született Arnold Hauser romániai német író
- ? — 360 éve született Charles Sedley angol író

Január A tél dicsérete

"Havasi ember — kis mokány lován —

S pipára gyújt vén taplón és kován."

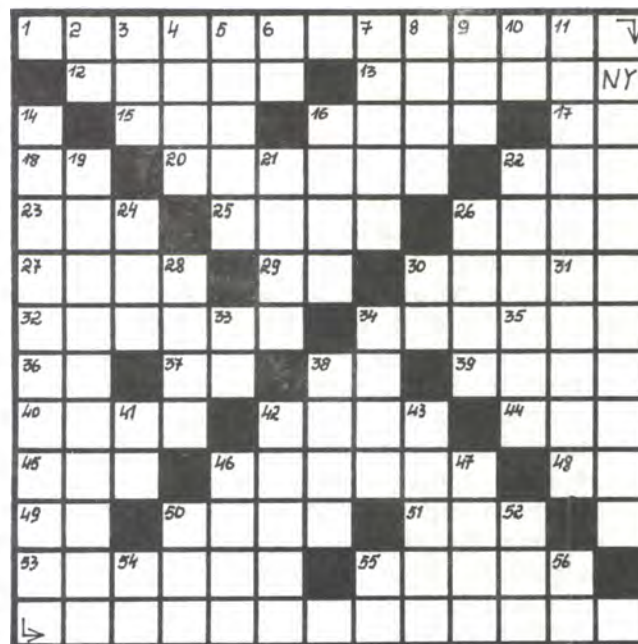
A Dsida Jenő-vers szakaszának két hiányzó sorát találja a rejtvény főszóiban. (vízintes 1, függőleges 14).

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első része. 12. Hordó nyílása. 13. ... ára (Sztoev). 15. Ésszel felfog. 16. Szájszél. 17. Fába vés. 18. Orosz folyam. 20. Katonai egység. 22. Román autós-klub. 23. Angol macska. 25. Kézben fog. 26. Isten veled! 27. Elemel. 29. Számárhag. 30. Doktor, röviden. 31. Magnézium vegyjele. 32. Kabátot összefog. 34. Sakk-világbajnok volt. 36. Akkor kezdődik! 37. Eres! 38. Osztrák és olasz autójelzés. 39. Verdi operája. 40. Zambia, Kambodzsa és Indonézia autójelzése. 42. ... nem válik vízzé: közmonás. 44. Tengerbe

nyíló keskeny szárazföld. 45. Évezred (régies). 46. Szertartási ruhája van. 48. Görög betű. 49. Japán és svéd autójelzés. 50. Oxigénmódosulat. 51. Testrész. 53. Matat. 55. Dohányos (argo).

FÜGGŐLEGES: 2. Feltéve. 3. Rendben van! 4. Autómárka. 5. Álmósít. 6. Rag, a -ve társa. 7. Önnön. 8. Orosz uralkodói cím volt, angolul. 9. ... Ridge; város az USA-ban. 10. Laurencium vegyjele. 11. Taktika. 14. Az idézet második része. 16. Hallgat a szavára (két szó). 19. Egyik művészeti irányzatra jellemzően. 21. Szeg angolul. 22. Jószívű igéje. 24. Jerry társa. 26. Abba az irányba. 28. Zambia, Belgium és Indonézia nemzetközi autójelzése. 30. Orosz helyeslés. 33. Orvosi csont. 34. Átévez. 35. Képregenyhős. 38. Község Franciaországban, Siene és Marne megyében. 41. Radon vegyjele. 43. Nyomást gyakorol valamire. 46. Nyílás az arcon. 47. Izlandi prózaírási kultúra. 50. Időmérő eszköz. 52. Nem is kevés. 54. Bőr és hidrogén vegyjele. 55. Parfüm márkája. 56. Étélizésítő.

BOTH LÁSZLÓ

A HELIKON 3. számában közölt, Havon delelő szírvány című rejtvényünk megfejtése: Ó, havas erdő némasága, szél se járja, / Oly igen ároa, csak egy magányos / Vörösbegy szállós / ágról-ágra. // Pereg a hópor, / Gyenge-reptű / szárnyatolla / két pici seprű. / Takarít, csak takarít. / Söpri az éhség / csillagait.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZŐCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY Mária: olvasószerkesztő
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlógépes tirdelés: NAGY Mária; nyomtatja a Miskolci Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 243. Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288